

SÜFYAN B. UYEYNE (107-198/725-813) ve HADİS CÜZ'Ü

A.Kadir EVGİN*

ABSTRACT

Sufyân b. Uyayna (107-198/725-813) was a Maccan muhaddith. He was atbâu't-tâbiîn and he lived in the time that the hadiths are collected and classified. Sufyân b. Uyayna is accepted trustworthy (siqa) reporter by other muhaddith. In his life, Sufyân b. Uyayna, was meet with wellknown muhaddiths like Ibn Şihâb al-Zuhrî and Amr b. Dînâr. He has same books about hadith. One of them is called "Cuz". There are fifty hadith in the Cuz from his 28 teachers which subjects of them are different. Generally of these hadiths have short chain. Among them there are oral (kavlî), practically (fiilî), marfû, mavkûf. This specialities are important for interpretation the earlier times of science of hadith.

Key Words: Sufyân b. Uyayna (Ibn Uyayna), Cuz of Hadith, Muhaddith

ÖZET

Mekke'li muhaddis Süfyân b. Uyeyne (107-198/728-813), etbâut-tâbiîn'den olup hadislerin tedvin ve tasnif edildiği dönemlerde yaşamıştır. Muhakkik muhaddislerce sika kabul edilen İbn Uyeyne'nin hadis aldığı kişiler arasında İbn Şihâb ez-Zührî ve Amr b Dînâr gibi meşhur muhaddisler de yer almaktadır. Hadis sahasında değişik eserler meydana getirmiş olan İbn Uyeyne'nin bu eserlerinden biri olan Cüz, günümüze kadar ulaşması ve tasnif döneminin ilk ürünlerinden olması bakımından dikkat çekmektedir. İbn Uyeyne, Cüz'de yer alan ve değişik konuları muhtevi 50 hadisi, 28 kaynaktan elde etmiştir. Hadisler genellikle kısa olup kavli, fiilî, merfû ve mevkuftur.

Anahtar Kelimeler: Süfyân b. Uyeyne, Hadis Cüz'ü, Muhaddis.

GİRİŞ

Bu araştırmamızda, değişik eserler meydana getirerek Hadis İlmi'ne önemli katkılar sağlamış olan Süfyân b. Uyeyne (107-198/725-813)'yi ve onun günümüze ulaşan **Hadis Cüz'ü**'nü, çeşitli açılardan ele almaya çalıştık. Aslında araştırmamızı, Cüz'de yer alan hadislerin/rivayetlerin yorumuna dair bir araştırma şeklinde düşünmüştük. Ancak, Cüz'ün muhakkik'i Müs'ad Abdülhumeyd'in, eksik de olsa, dipnotlarda vermiş olduğu tahrîc ve sened tetkiki bilgileri, bizi, Cüz'ü bu makaledeki şekliyle ele almaya yöneltti.

Muhaddis Süfyân b. Uyeyne, Emeviler (41-132/661-750)'in son dönemi ile Abbasîler (132-656/750-1258)'in "*Yüksek Halifelik Dönemi*" olarak da tavsif edilen¹ ve

* **Yrd. Doç. Dr.** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Hodgson, Marshall G.S., *İslam'ın Serüveni*, Çev. İ.Akyol, S.Demirci, A.Demirhan, İ.Durdu, M.Karabaşoğlu, E.Karataş, İz Yay., İstanbul, 1993, I,180.

siyaset bakımından İslam tarihinin en muhteşem, en istikrarlı ve en uzun süren bölümünü teşkil ettiği belirtilen² *Birinci Safha* (132-233/750-847)'sında yaşamıştır.

Süfyân'ın doğduğu h. II. yüzyılın başlarında, Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz (öl:101/719) tarafından resmen başlatılan hadislerin toplanması (*tedvin*) hareketi, resmi anlamdaki ilk hadis müdevvini İbn Şihab ez-Zührî (öl:124/741)den sonra da devam etmiştir³. Abbasîlerin ilk yıllarından itibaren de hadislerin çeşitli kriterlere göre kitaplarda tasnifi faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu faaliyetlerin günümüze ulaşan en eski ürününün Ma'mer b. Raşid (öl:153/770)'in *Câmi'* adlı eseri olduğu belirtilmektedir.⁴ Bunu Malik b. Enes (öl:179/795)'in daha ziyade hukuki hadisleri konularına göre derlediği Muvatta' adlı eseri takip etmiştir. Sonraki dönemlerde ise İbn Ebî Arûbe (öl:156/772), İbn Cüreyc (öl:150/767), Sufyan es-Sevrî (öl:161/777), Süfyan b. Uyeyne (öl:198/813), Abdullah b. Mübarek (öl:181/797), Hüşeym b. Beşîr (öl:188/803), İbn Fudayl (öl:196/811), Veki' b. Cerrah (öl:197/812), Ebu Davud et-Tayâlisî (öl:204/819), Abdurrezzak b. Hemmâm (öl:211/826)⁵ gibi musannif muhaddisler değişik türlerde eserler meydana getirmişlerdir.

Herhangi bir ilmin, herhangi bir dönemde ne seviyede olduğunun en iyi göstergesinin, ilgili ilim dalı adına o devirde meydana getirilmiş eserler olduğu kabul edilirse, Süfyân b. Uyeyne'nin de yaşadığı Abbasîlerin ilk döneminde, Hadis İlminin önemli bir seviyede olduğu söylenebilir. Zaten bu dönem "hafızalarda ve bazı sahifelerde saklı duran hadislerin toplanıp, tasnifine hız verildiği dönem" olarak da değerlendirilmektedir⁶. Diğer taraftan Abbasîlerin ilk döneminde, hadis öğrenmek için yapılan seyahatlar (*er-rihle fi talebi'l-hadis*) oldukça yoğunlaşmış⁷, hadislerdeki isnad sistemi daha da geliştirilerek bütün hadisler için rivâyet zinciri (*isnad-sened*) şart koşulmuştur⁸. Ve bu devirde Hadis İlminin en yüksek ve yegâne meşru ilim olarak mütalaa edildiği belirtilmektedir.⁹

² Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara 1981, s. 116.

³ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, T.D.V.Yay.,Ankara 1996, 11-12; Hakkı Dursun Yıldız,, "Abbasiler", T.D.V. İslam Ansiklopedisi (*D.İ.A.*), İstanbul, 1988, I, 42.

⁴ Fuad Sezgin, "Hadis Musannefâtının Mebde'i ve Ma'mer b. Raşid'in Camii", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1955, XII,115.

⁵ Râmehurmuzî, Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisü'l-Fâsil Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, Beyrut, 1391, s. 611-614.

⁶ Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, D.İ.B.Yay., Ankara, 1991, s. 476.

⁷ Hodgson, A.g.e., I, 282.

⁸ A.g.e., I, 284.

⁹ A.g.e., I, 282.

SÜFYAN B. UYEYNE VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Tam adı *Süfyan b. Uyeyne b. Ebî İmrân Meymûn el-Hilâlî Ebû Muhammed el-Kûfî* olan Süfyân, Kûfe'de doğmuş, Mekke'de yaşamış ve Bağdat'ta da bir müddet bulunmuştur. Babası Uyeyne, *Ebû İmrân* künyesiyle bilinmektedir.

Dokuz kardeşi olan Süfyan b. Uyeyne, bu kardeşlerinden Muhammed, Âdem, İmran ve İbrahim adlarındaki dördünden hadis de rivayet etmiştir. Hadis ilminde önemli bir yere sahip olan Süfyân, muhaddislerin “*etbâ'u't-tâbiîn*” tabakasına dahil olup, yaklaşık 80 *tâbiî* ile görüşme imkânı bulmuştur. Aynı zamanda bizzat duyarak (*semâen*) hadis de rivayet ettiği bu kişilerden bazıları şunlardır: İbn Şihâb ez-Zührî (öl:124), Amr b. Dînâr (öl:126), Ebû İshâk es-Sebîî (öl:?), Ubeydullah b. Ebî Yezîd (öl:126), Abdullah b. Dînâr (öl:127).

el-A'meş (öl:148), Süfyân es-Sevrî (öl:161), Şu'be (öl:160), Yahyâ b. Saîd el-Kattân (öl:198), eş-Şafîî (öl:204), Ali b. el-Medîni (öl:233), Ahmed b. Hanbel (öl:241), Yahya b. Maîn (öl:233) ve daha bir çok muhaddis de Süfyân'dan hadis rivayet etmiştir.¹⁰

Süfyân b Uyeyne'nin bazı ünlü muhaddislerle karşılaşması ve onlarla münasebetiyle ilgili olarak tespit ettiğimiz görüşleri, görüş sahipleriyle birlikte, şu şekilde sıralayabiliriz:

Ali b el-Medîni (öl:234), Süfyân b Uyeyne'nin hicrî 107 yılında doğduğunu ve 142'de de yani 35 yaşında iken ondan hadis yazıl(maya başlan)dığını belirtmektedir. Vekî b Cerrâh (öl:197) da “Süfyân b Uyeyne ve A'meş'ten hadis yazardık, Kays, Süfyan'dan aldığı hadisler için “haddesenâ Ebû Muhammed el-Hilâlî” ifadesini kullanırdı” demiştir. Abdurrahmân b. Bişr (öl:?), Süfyân'ın küçük yaşta hadis rivayet etmeye başladığı konusunda: “Zührî'den hadis rivayet edenler arasında Süfyan'dan daha küçük yaşta olan birisini görmedim”¹¹ derken, Ebû Gassân'ın: “Süfyan'ın, on altı

¹⁰ Süfyân b. Uyeyne hakkında geniş bilgi için bkz: Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Târihu'l-Kebîr*, Beyrut 1986, II, 94-95; Hatîb el-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed Ali, *Tarih-i Bağdâd*, Beyrut tarihsiz, I-XIV, s. 9/174-178; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbut-Tehzîb*, Beyrut 1993, II,356, Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisîn*, Beyrut 1984, s.292-293; Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin, *Tezkiratü'l-Huffâz*, Beyrut 1347, I,262-265.

¹¹ Buhârî, Tarih, IV,94.

yaşında iken Amr b. Dînâr'dan hadis almaya başladığını, on dokuz yaşında iken de Amr'ın vefat ettiğini, bana söyledi" dediği belirtilmektedir¹².

Vefatı:

Ali b. el-Medînî, Süfyân b. Uyeyne'nin 116 yılında 9 yaşında iken hac ibadetini ifa ettiğini ve bir daha hacca gitmediğini¹³, 122 yılından 126 yılına kadar Mekke'de yaşadığını ve sonra Kûfe'ye gittiğini belirtmektedir.¹⁴ İbn Sa'd ise Vâkıdî tarikiyle Süfyân'ın 107 yılında doğduğunu, 198 yılı Receb ayının birinci günü olan Cumartesi günü de vefat ettiğini ve *Hacûn*¹⁵ denilen yere defnedildiğini nakletmektedir.¹⁶ Bunlara ilaveten, Cemaziyelevvel veya Camaziyelâhir aylarının son günü vefat ettiğini belirtenler de bulunmaktadır.¹⁷

Cerh-Ta'dîl Açısından Süfyân b. Uyeyne:

Birçok tanınmış muhaddis, Süfyân b. Uyeyne hakkında ta'dîl'e yönelik çeşitli değerlendirmeler yapmıştır. Mesela Ali b el- Medînî: "Zührî'den hadis alanlar arasında Süfyân'dan daha sağlam (mutkîn) olanı yoktur"¹⁸ demiştir. Zührî'den hadis rivayeti konusunda kimin önce geldiği sorulduğunda Medînî özetle, "Bana göre bu konuda Süfyân b Uyeyne en önde gelir. Onun Zührî'den semâen hadis aldığı konusunda hiçbir şüphe yoktur. Hakkında hiç kimse (olumsuz) konuşmadığı gibi, ta'n eden de olmamıştır" şeklinde cevap vermiştir.¹⁹ Yahyâ b. Saîd el-Kattân (öl:160) ise: "Zührî'den hadis rivayeti konusunda bana göre Süfyân b Uyeyne, Ma'mer b. Râşid (öl:153)'den daha iyidir"²⁰ ifadesini kullanmaktadır.

Yahyâ b. Maîn(öl:223): "Süfyân b Uyeyne 40 yıldan bu yana "imâmün fi'l-hadîs"dir" demiştir. Ondan Süfyân es-Sevrî(öl:161), Şu'be(öl:160), Hammâd b. Zeyd ve Süfyân b. Uyeyne arasında bir tercih yapması istendiğinde o, Süfyân b. Uyeyne'yi tercih ettiğini belirtmiştir.²¹

¹² Süfyân hakkında aktarılan bu sözler için bkz: Bağdâdî, Tarihi Bağdat, IX,174-178.

¹³ Buna mukabil Süfyân b. Uyeyne'nin 70 defa hacca gittiğine dair bilgiler de mevcuttur (bkz: İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, Beyrut 1994, A.g.e., II, 391.)

¹⁴ Bağdâdî, Tarihi Bağdat, IX,183.

¹⁵ Mekke'de cenazelerin defnedildiği bir dağın adı. (Bkz: Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l Buldân*, Beyrut 1983, II,260)

¹⁶ Bağdâdî, Tarihi Bağdat, IX,184.

¹⁷ Aynı yer.

¹⁸ Bağdâdî, A.g.e., IX,178.

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ Aynı yer.

²¹ Bağdâdî, Tarihi Bağdat, IX,179.

Öte yandan beldelere tahsis edilen en sağlam isnadlar (*esahhu'l-esânîd*) arasında, Mekke isnadına örnek olarak, Süfyân'ın da yer aldığı "Câbir + Amr b. Dînâr + Süfyân b. Uyeyne" isnadı verilmektedir.²² Yine aynı şekilde, hadis rivayetindeki en sahih senedlerde Süfyan, aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, ana rükün olarak kabul edilmektedir:

İbn Ömer+ Amr b. Dinar + Süfyân b. Uyeyne

İbn Ömer+ Abdullah b. Dinar + Süfyân b. Uyeyne

Cerîr +Ziyâd b. Kılâbe + Süfyân b. Uyeyne

İbn Abbâs+ Ubeydullah b. Ebî Yezîd + Süfyân b. Uyeyne

*Enes b. Mâlik+ Zührî + Süfyân b. Uyeyne*²³

Bütün bu söylenenlerden, Süfyân b. Uyeyne'nin güvenilirliği konusunda muhaddislerin müttefik olduğu ve onu *sadûk, imam, âlim, sebt, huccet, zâhid ve sika* gibi tadil lafızlarıyla tezkiye ettikleri görülmektedir.

Süfyân b. Uyeyne hakkında söylenen bu ta'dîl ifadeleri yanında, "*mürsel*" rivayette bulunduğu ve hakkında "*lâ şey'un*" tabirinin kullanıldığı da belirtilmektedir. Mesela Ali b. Abdullah (öl:?): "Hammad b. Zeyd'in torunu ile Süfyan'ın yanındaydık. Süfyân, Amr b. Dînâr (öl:126)'dan Tâvûs b. Keysân (öl:106)'ın "*mevâkîf*" ile ilgili hadisini mürsel olarak rivayet etti"²⁴ derken, İbn Ammâr el-Mavsîlî (öl:?), Yahyâ b. Saîd'den şunları duyduğunu belirtmektedir: "Süfyân b. Uyeyne 197 yılında rivayetleri karıştırmaya (ihtilât) başladı. Kim ondan bu ve bundan sonraki yıllarda hadis işittiyse, o hadis "*lâ şey'un*" hükmündedir."²⁵

Eserleri

Râmehurmuzî (öl:360/971)'nin Mekke'de hadisleri ilk defa tasnif edip bâb'lara ayıran kişiler arasında zikrettiği²⁶ Süfyân b. Uyeyne'nin, 15 yaşında hadis yazmaya başlamasına rağmen, Hatîb el-Bağdâdî²⁷ ve M. Mustafa A'zamî'ye²⁸ göre hiçbir kitabı

²² Hâkîm Nîsâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*, Medine 1977, s.55

²³ Hakim Nîsâbü'rî, A.g.e., s.53-55.

²⁴ Bağdâdî, Tarihi Bağdat, IX,181.

²⁵ İbn Hacer, Tehzîb, II,359. (Fakat İbn Hacer'e göre, İbn Ammâr'ın bu görüşü, Yahya b. Saîd hicrî 198 yılının başında vefat ettiğinden, Süfyan'ın ihtilât'ına şahid olamayacağı için, hatalı bir görüştür.)

²⁶ Râmehurmuzî, A.g.e., s. 612.

²⁷ Bağdâdî, Tarihi Bağdat, IX,179.

²⁸ Muhammed Mustafa A'zami, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, (çev: Hulusi Yavuz), İz Yay., İst. 1993, s.151.

yoktur. Ancak değişik kaynakların verdiği bilgiler bunun tam aksini söylemekte ve Süfyân'ın, günümüze ulaşan ya da ulaşmayan, şu eserlerin sahibi olduğunu belirtmektedirler: *Kitâbu't-Tefsîr*²⁹; *el-Camî' fi'l-Hadîs*³⁰; *Cevâbâtu'l-Kurân*³¹; *Eczâ fi'l-Hadîs*³²; *el-'Avâlî*³³; *Hadîs*³⁴; *Musannef*³⁵; *Cüz'ü Süfyân b.Uyeyne*³⁶ (Bu eseri, bu isimle sadece Zehebî ve Hacı Halife kullanmaktadır).

Süfyân b. Uyeyne'nin Hadis Metoduna İlişkin Bazı Tespitler:

Herşeyden önce şunu belirtelim ki, Süfyân b. Uyeyne münekkid bir muhaddis (cerh-ta'dil bilgini) olarak kabul edilmektedir.³⁷ Öyle ki, onun ta'dil ettiği bir muhaddis hakkında başka muaddile ihtiyaç yoktur.³⁸ Diğer taraftan hem muhaddisler, hem de başka ilim muhitlerince, adaletiyle şöhret bulan raviler arasında kabul edilen³⁹ Süfyân, Hadis İlmindeki bu haklı mertebesine, yine bu ilme sağladığı önemli katkılarla ulaşmıştır. Onun bu konumu *tedlîs* konusunda ayrı bir kategoride mütalaa edilmesine vesile olmuştur. Çünkü Süfyân'ın ancak sika (güvenilir) ravilerden tedlis yoluyla rivayette bulunduğu ve bu rivayetlerinde kesinlikle hadisi duyduğuna işaret eden "haddesenâ" ve "semi'tu" tabirlerini kullandığı belirtilmektedir.⁴⁰

Süfyân, "haddesenâ, ahberanâ, enbeenâ" gibi hadis rivayet tabirlerinin *arz* metodunda kullanılmasını uygun görmüştür.⁴¹ Oysa bu tabirler daha ziyade ravinin hadisi bizzat şeyhinden duyduğuna işaret eden *sema*'a işaret etmektedir.⁴²

²⁹ İbnu Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut 1978, s.316; İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asârü'l-Musannifin*, tsh. Kilisli Rifat Bilge, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, İstanbul, 1951, I, 387. sütun; Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l-Müstadrafe li-Beyâni Meşhûri Kütübi's-Süneni'l-Müşerrafe*, İst. 1986,s. 41.

³⁰ Kettânî, A.g.e., s. 41; Bağdatlı İsmail Paşa, A.g.e., I,387.

³¹ İbnu Nedîm, A.g.e., s. 52.

³² Bağdatlı İsmail Paşa, A.g.e., s. 1/387; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l Müellifin*, Beyrut tarihsiz, IV,235.

³³ Kettânî, A.g.e., s.1644.

³⁴ Fuat Sezgin, *Tarîhu't-Turâsi'l-Arabî*, Frankfurt 1983, I,179.

³⁵ İbn Hayr el-İşbîlî, *el-Fihrist*, s.134 (Fuat Sezgin, Buharînin Kaynakları Hakkında Araştırmalar, İst. 1956, s. 42'den naklen)

³⁶ Zehebî, Şemseddin b. Osman, *Siyeru A'lâmin-Nubelâ*, Beyrut 1985, XII,348; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmii'l-Kütüb ve'l-Funûn*, Beyrut 1993, I,584.

³⁷ Zehebî, Şemseddin b. Osman, "Zikru Men Yu'temedu Kavluhu fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil", *Erba'u Resâil fi 'Ulumi'l-Hadis*, Derleyen : Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut 1990, s.177.

³⁸ Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, Ankara 1988,s. 20; Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları*, (çev: M. Y. Kandemir), D.İ.B.Yay.,Ankara 1973, s. 88.

³⁹ Subhi Salih, A.g.e., s. 108-109.

⁴⁰ es-Suyûtî, Celaleddîn, *Tedribu'r-Râvî*, Beyrut 1979, I,229-230.

⁴¹ İbn Salah, , *Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut 1986, s.139.

⁴² İbn Salah, A.g.e., s. 132-134.

Süfyân b. Uyeyne hadis aldığı kişiler konusunda oldukça titiz davranmıştır. Mesela o dönemlerde her gün gözler önünde açıkça cereyan eden ve özellikle Şia, Kaderiyye, Mürcie, gibi itikâdî fırkalar arasında revaç bulan hadis uydurma faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı bir zamanda Süfyân, bu kişilerden artık rivayet almamaya başlamıştır. Örneğin Saîd b. Ebî Arûbe'den rivayetlerini azalttığı görülünce sebebi sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: “Kader hakkında, bu benim görüşüm olduğu gibi Hasan ve Katade'nin de görüşüdür” dediğini işittikten sonra ondan rivayeti nasıl azaltmayayım.”⁴³

Diğer taraftan Tilman Nagel, Süfyan b. Uyeyne'nin hadis ilmi ile yoğun olarak ilgilendiği dönem olan hicrî ikinci asrın ikinci yarısında,⁴⁴ hadis rivayetinde isnad tatbikatının tam olarak uygulanmadığını, dolayısıyla Süfyan'ın isnad (raviler) konusunda serbestçe hareket ettiğini örneklerle izah etmektedir. Zira Nagel'in ifadesine göre, Süfyan b. Uyeyne için Hz. Peygamberin sözünün rivayetindeki doğrulanmış mutabakat önemli olmayıp, rivayetin ana teması ile güncel hayattaki olayların değerlendirilmesi ve şekillendirilmesinde yardımcı olan saf islâmî kavrayışa hizmet eden esaslar önemliydi.⁴⁵ Nagel ayrıca, Süfyân b. Uyeyne'nin isnadını pek dikkate almadan, hadisi doğrudan ve canlı rivayet çabasına karşılık, isnada önem verilmeye başlandığı ve isnadsız rivayetten isnadlı rivayete doğru bir geçişin yaşandığı dönemin muhaddisine örnek olduğunu, bu yüzden Zührî (öl:124)'yi duymadığı halde “duymuş gibi” davrandığını da belirtmektedir.⁴⁶

Süfyân b. Uyeyne'nin hadislerin mana ile rivayetini caiz gördüğü de, hakkında söylenen şu ifadelerden anlaşılmaktadır: “*İbn Uyeyne'ye (daha önce) rivayet ettiği bir hadisi sonra (tekrar) sorduğumuzda, (bu sefer) değişik lafızlarla (ama) aynı mana ile rivayet ederdi*”.⁴⁷

Öte yandan Süfyân b. Uyeyne'nin hadis rivayet metodlarından olan “haddesenâ” ifadesini genellikle “nâ” şeklinde kısaltarak telaffuz ettiği ve kendisinden “haddesenâ”

⁴³ Bağdâdî, Hatîb, *el-Kifaye fi 'İlmi-Rivaye*, haz: Muhammed el-Hâfiz, Kahire 1972, s. 199.

⁴⁴ Hicrî ikinci asrın rivayet sistemine ait değişik uygulamalar hakkında bilgi için bkz: Bünyamin Erul, “Hicrî ikinci Asırda Rivayet Üslûbu (I) Rivayet Açısından Ma'mer b. Raşid (ö:153)'in el-Câmi'i”, *AÜİFD.*, XLIII/1, 27-62.

⁴⁵ Nagel, Tilman, “Hadis ya da Tarihin İmhası”, çev. Ali Dere, *İslamî Araştırmalar Dergisi* Hadis-Sünnet Özel Sayısı, Ankara 1997, Cilt: X, Sayı 1,2,3., 163-167.lar arası, s. 164.

⁴⁶ Nagel, A.g.m., s.165.

⁴⁷ Bağdâdî, el-Kifaye,s. 316.

demesi istendiğinde buna, sözü boş yere uzatmaya gerek görmeyerek, olumsuz cevap verdiği belirtilmektedir.⁴⁸

HADİS LİTERATÜRÜNDE “CÜZ”

Cüz sözlükte bir bütünün tek tek parçalarından her birine veya bütünün kendilerinden meydana geldiği her bir parçaya verilen isimdir.⁴⁹ Çoğulu “*eczâ*” olan kelimenin, “*nasîb* (kısmet, pay)” anlamına geldiği de belirtilmektedir.⁵⁰ Hadis terimi olarak ise, daha ziyade sahabe yahut sonraki tabakalardan bir kişiden rivayet edilen hadislerin bir araya getirildiği küçük çaptaki kitaplara verilen isim olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber belli bir konudaki veya muayyen sayıdaki hadisleri veyahut bir hadisin bütün rivayet tariklerini toplayan birkaç sahifelik hadis kitapçıklarına da *cüz* adı verilmiştir.⁵¹ Ayrıca hadis fevaîd’leri, vuhdâniyyât, sünâiyyât, uşâriyyât, erbaûn, semâniyyât, mi’e, mietân, gibi pek çok çalışma çeşidi de hadis cüzlerinin nevilерinden olarak kabul edilmektedir.⁵²

Bu tanımlar çerçevesinde, Mahmut et-Tahhân’ın da belirttiği gibi⁵³, genelde iki tür hadis *cüz*’ünden bahsetmek mümkündür: 1-*Sahabe veya sonraki tabakadan bir muhaddisin rivayetlerinin bir araya getirildiği hadis cüz’leri*. Ebû Ma’ser et-Taberî (öl:178) tarafından hazırlanan ve Ebû Hanîfe (öl: 150)’nin sahabeden rivayet ettiği hadisleri ihtiva eden “*Cüz Mâ Ravâhu Ebû Hanîfe anî’s-Sahâbeti*” adlı *cüz* bu tür’e örnek verilebilir. 2-*Herhangi bir konudaki hadislerin bir araya getirildiği hadis cüz’leri*. Bu türe de Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (öl:256)’nin telif ettiği “*Cüz Ref’ul-Yedeyn fi’s-Salât*” ile “*Cüz el-Kırâatu Halfe’l-İmâm*” adındaki *cüz*’ler örnek verilebilir. Bunlara ilaveten, yine hadis ilmiyle ilgili olarak, bir hadis usûlü konusunda yazılan

⁴⁸ İbnu’s-Salah, A.g.e., s. 147.

⁴⁹ Bu tanımın en güzel örneğini, 30 *cüz*’den meydana gelmiş olan Kurân-Kerîm’de görmekteyiz.

⁵⁰ İbn Manzûr, Lisânu’l-Arab, I,45; İbn Zekeriyya, Ebu’l-Hüseyn Ahmed b. Faris, *Mu’cemu Mekâyisul-Lüga*, thk: Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut 1991, s. 1/455; *Mu’cemu’l-Vasît*, Komisyon, Çağrı yay., İst.1992, s.1/120.

⁵¹ *Cüz* hakkında geniş bilgi için bkz: Kettânî, A.g.e., s.86; Mücteba Uğur, Hadis İlimleri Edebiyatı, s.51-52; M. Yaşar Kandemir, “*cüz*” maddesi, *D.İ.A.* İst. 1993, VIII,147.

⁵² Kettânî, A.g.e.,s.86.

⁵³ et-Tahhân, Mahmut, *Usûlü’t-Tahrîc*, Riyad 1996, s.121.

kitaba veya tek bir hadisin senedlerini toplayıp inceleyen kitaplara da “cüz” adı verildiği belirtilmektedir.⁵⁴

Hadis tarihinde “cüz” adı verilen eserlerin ortaya çıkış dönemi erken devirlere dayanmaktadır. Mesela ‘A’zamî, yaptığı araştırmalarda, Süheyl b. Ebî Salih’e (öl: 138), Ubeydullah b. Ömer’e (öl: 147) ve Ebu’l-Yemân Hakem b. Nâfi’ye (öl: 211) ait olan üç tane hadis cüz’ü tespit ederek neşretmiştir.⁵⁵ Bunun yanında ilk cüz örneklerinin hicrî 183 yılında vefat etmiş olan Yahya b. Hamza tarafından Şam’da, yine aynı yıl vefat eden Ebu’l-Münzîr tarafından İsfahan’da meydana getirildiği de kaydedilmektedir.⁵⁶ Bu veriler ışığında, diğer bazı hadis eseri türleri gibi,⁵⁷ “Hadis Cüzleri”nin de, hicrî ikinci asırda telif edilmeye başlandığı görülmektedir. Üçüncü asırdan itibaren yaygınlaşarak gelişen hadis cüz’leri, daha sonra sayılamayacak kadar çoğalmıştır. Bunlara örnek olarak Mücteba Uğur 275⁵⁸, Kettânî de 51⁵⁹ tane Hadis Cüz’ünü müellifleriyle birlikte zikretmektedir.

Süfyân b. Uyeyne’nin Hadis Cüz’ü:

Cüz’ün Nüshaları ve Tür’ü:

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, araştırmamızda esas aldığımız *Cüz*, Müs’ad Abdulhumeyd tarafından tahkik ve tahriri yapılarak *Dâru’s-Sahabeti li’t-Türâs* tarafından Tanta’da 1992 yılında “*Cüz’ü Süfyân b. Uyeyne*” adıyla yayınlanan nüshadır. Muhakkikin ifadesine göre, Cüz’ün değişik kütüphanelerde yazma nüshaları olup, bunların Süfyân’a isnadı konusunda herhangi bir şüphe yoktur.⁶⁰ Bunlardan biri, Mısır Dâru’l-Kütübi’l-Kavmiyye “hadis/1831” numarada, diğeri Zahiriyye Kütüphanesi “18/12-13 (kâf 263/a-270/b), 22/8 (kâf 75/a-84/a) ve 81 (kâf 113/a-128/b)” numaralarda yer almaktadır.⁶¹

Süfyân b. Uyeyne’nin Cüz’ü, yukarıda zikri geçen cüz türlerinden birincisine yani, sahabe veya sonraki tabakadan bir muhaddisin rivayetlerinin bir araya getirildiği

⁵⁴ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, İst. 1987, s. 45.

⁵⁵ A’zamî, *Dirâsâtun fi’l-Hadisîn-Nebevî*, s.13-164.

⁵⁶ Kemal Sandıkçı, A.g.e., s. 478.

⁵⁷ Mesela Ma’mer b. Râşid’in “Camî” adlı eseri, hicrî ikinci asrın ortalarında meydana getirilmiştir. (Bkz: Fuad Sezgin, “Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma’mer b. Râşid’in Câmi”, s.115-134.

⁵⁸ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 52-67.

⁵⁹ Kettânî, A.g.e., s. 86 vd.,(Ayrıca Kettânî’nin bu eserini “*Hadis Literatürü*” İz Yay. İst: 1994.adıyla Türkçe’ye çeviren Y. Özbek, 528 civarında cüz tespit etmiştir. Bkz: s. 140-172)

⁶⁰ Bkz: *Cüz’ü Süfyân b. Uyeyne*, thk: Müs’ad Abdulhumeyd, Tanta 1992, s. 19-20.

⁶¹ Aynı yer.

hadis cüz'lerine dahildir, diyediliriz. Gerçi Süfyân'ın rivayet ettiği hadislerin sayısı cüz'dekilerle sınırlı olmayıp, 7000 civarındadır.⁶² Şu halde bu duruma “cüz'de yer alan rivayetler, sadece Ebû Yahya Zekeriyya el-Mervezî (öl:270)'nin, hocası Süfyân'dan duyduklarını ihtiva eden 50 rivayet/hadisten müteşekkildir”, diyerek açıklık getirebiliriz.

Cüz'ün Ravîleri:

Muhakkik Müs'ad Abdulhumejd'in verdiği bilgilere göre, Cüz'ün Süfyân b. Uyeyne'den sonraki ravileri güvenilir ravilerdir ve hepsinin de birbirinden genellikle sema yoluyla hadis rivayeti tespit edilmiştir. Bu raviler:

Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b Yahyâ el-Mervezî (öl: 270)

Ebu'l-Abbâs el-Esamm (öl:346)

Ebû Bekr el-Haraşî el-Hayrî (öl:421)

Ebu'l-Hasan el-Keracî (öl:491)

Ebû Tahir es-Silefî (öl:576)

Ebu'l-Kasım et-Tırablusî (öl:651)

Ebu'l-Hasan el-Vânî (öl:728)⁶³

Ebû Muhammed es-Suradî (öl:798)

İbn Hacer el-Askalânî (öl:852)⁶⁴ dir.

Rivâyet/İsnad Açısından Cüz:

Cüz'ün Ravisi ve Rivayet Şekli

Elimizdeki Cüz'ü, Ebû Yahyâ el-Mervezî(öl:270),17. hadis hariç,⁶⁵ “*haddesenâ*” ifadesiyle rivayet etmektedir. Dolayısıyla, onun Süfyân'dan rivâyet ettiği hadislerin tamamına yakın bir kısmını “*semâ*” yoluyla aldığını söylemek mümkündür. Ebû Yahyâ Zekeriyyâ el-Mervezî hakkında *muhaddis ve sadûk*, şeklinde ta'dil ifadeleri

⁶² Mesela talebesi Abdullah b. Zübeyr el-Humejdî (öl:219),Müsned adlı eserinde Süfyân'a ait, tekrarlarla birlikte, 1250 civarında hadise yer vermiştir. (Bkz: A.Kadir Evgin, *Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humejdî ve Müsned'i*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 1998, s. 84).

⁶³ el-Vânî'nin bir önceki ravi es-Silefî'den rivayetlerinde tek (ferd) kaldığı belirtilmektedir. (Bkz: Cüz, s. 13). Ayrıca Trablûsî ile Silefî arasındaki rivayet şeklinin nasıl olduğunun muhakkik tarafından tespit edilmemiş olması, senedin bu kısmında bir inkıta olabileceğini gündeme getirmektedir.

⁶⁴ Bkz. Cüz, s. 11-18.

⁶⁵ Bu hadisi *kâle* ifadesiyle nakletmektedir. (Bkz: Cüz, s. 46)

zikredilmekte ve yüz yıla yakın yaşadığı belirtilmektedir. Zehebî, onun biyografisinden bahsederken, “İbn Uyeyne’nin Cüz’ünün sahibidir” ifadesini kullanmaktadır.⁶⁶

İsnad Türleri Açısından Cüz

Cüz’deki hadislerin/rivayetlerin tamamının âlî isnadlı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim sened zincirleri genellikle iki ravîden (sünâiyyât)⁶⁷, üç raviden (sülâsiyyât)⁶⁸, dört raviden (rubâiyyât)⁶⁹ ve bir tanesi de beş râvîden (humâsiyyât)⁷⁰ oluşmaktadır.

Öte yandan Hadis Usûlü alimi Hakim Nîsâbü’rî’nin kabul ettiği en sahih isnadlardan (*esahhu’l-esânîd*)⁷¹ bazılarının Cüz’de de yer aldıklarını görmekteyiz. Mesela:

1. Ebû’z-Zinâd - A`rac - Ebû Hureyre - Hz. Peygamber (29 ve 43. hadisler bu isnad ile rivayet edilmektedir.)

2. Zührî - Sâlim - Babası - Hz. Peygamber (9 ve 10. hadisler bu sened ile rivayet edilmektedir.)

3. Zührî - Sa`id b. Müseyyeb - Ebû Hureyre - Hz. Peygamber (11. hadis bu sened ile rivayet edilmektedir.) şeklindeki en sahih isnadlar gibi. Hakim’in kabul ettiği on üç tip “*esahhu’l-esânîd*”in üç tanesinin Cüz’de de bulunması ona, ihtvia ettiği senedlerin sıhhati açısından ayrı bir değer kazandırmaktadır.

Süfyân b. Uyeyne’nin Cüz’ünde yer alan hadislerin senedleri arasında âlî ve *esahhu’l-esânîd* olanlar yanında muttasıl, munkatı‘ ve mürsel olanlar da bulunmaktadır. Şunu hemen ifade edelim ki, Cüz’deki hadislerin büyük bir bölümü “*mevsûl*” ismi de verilen *muttasıl* senedlidir. Herhangi bir hadis senedinin muttasıl (*mevsûl*) olduğuna işaret ettiği kabul edilen⁷² “*semi’tü*”, “*haddesenâ*” gibi rivâyet sigalarının, Cüz’deki hadislerin senedinde de yer aldığını görmekteyiz. Muttasıl senedli hadislerle birlikte, *meçhul râvî*’li dolayısıyla “*munkatı*” senedli -ki bu tür senedler, bazı hadis usûlü âlimlerine göre munkatı‘ kabul edilmektedir⁷³ - bir hadisin de Cüz’de var olduğuna az

⁶⁶ Zehebî, Siyer, XII, 348.

⁶⁷ Süfyân’dan önce iki kişi yer alan 20 civarında sened bulunmaktadır. (Örnek: 3,4,6,8,12,13,20,21 gibi).

⁶⁸ Bkz: Cüz,2,5,10,11,14,30,31,32,37,38,41. hadisler gibi.

⁶⁹ Bkz: Cüz, 1,7,9,17,22,39. hadisler gibi.

⁷⁰ Bkz: Cüz, 24. hadis.

⁷¹ Bkz: Hakim Nîsâbü’rî, A.g.e., s. 53-55.

⁷² Talat Koçyiğit, Hadis İstılahları, s. 349.

⁷³ Nîsâbü’rî, A.g.e.,s. 27-28; İbnu’s-Salah, Ulûmü’l-Hadis, s. 53.

sonra değineceğiz.⁷⁴ Fakat sözünü ettiğimiz bu hadisin senedindeki kopukluk, sahabiler halkasında olduğu için, bunu “munkatı” değil, “*mürsel*” olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Ayrıca Cüz’deki hadislerin 27’si merfû⁷⁵, 23’ü mevkûf⁷⁶ olup, kudsî hadis ve maktû haber yer almamaktadır.

Senedinde Mechûl Râvîler Bulunan Hadisler Açısından Cüz :

Cüz’deki 33. hadisin senedinde kimliği belli olmayan ve “*racülün min kavmihi*” ifadesiyle tanımlanan, meçhul kabul edilebilecek bir râvi bulunmaktadır. Fakat, aynı hadis benzer bir metinle Humeydî’nin Müsned’inde⁷⁷, Ebû Davud’un Sünen’inde⁷⁸ ve Nesâî’nin Sünen’inde⁷⁹ de geçmekte olup, buradaki meçhul kişinin Abdurrahmân b. Muaz et-Teymî⁸⁰ olduğu, bir önceki ravi tarafından belirtilmektedir. Öte yandan bu kaynaklardaki senedlerde Süfyân b. Uyeyne’nin hadisi aldığı kişi Humeyd et-Tavîl değil⁸¹, Humeyd el-‘Arac (öl:130)’dır. Dolayısıyla ya müstensih hatası ya da ilgili kaynaklarda tespit edemediğimiz bir sebepten, Muaz et-Teymî’nin ismi Cüz’de zikredilmemiştir. Bu durum, belki de, Tilman Nagel’in belirttiği gibi, Süfyân’ın isnad konusunda serbest hareket ettiğinin bir göstergesi olabilir.

Ravilerinin Hadisleri Birbirinden Rivayet Şekli Açısından Cüz:

Hadislerin sened zincirlerinde yer alan râvilerin, o hadisi şeyhlerinden ne şekilde aldıklarını belirtmeleri, Hadis İlminin en önemli konularından birisini teşkil etmektedir. Râvîler, *tahammülü’l-hadis* adı da verilen bu rivâyet şekillerini özel ifadeler kullanarak belirtirler. Süfyân b. Uyeyne de, *Cüz’ün Kaynakları* başlığı altında kısa biyografilerini vereceğimiz 28 şeyhten hadis rivâyet ederken, genellikle “*an*” tabirini kullanmıştır. “*Semia*”, “*haddesenâ*” ve “*kâle*” ifadelerinin de Cüz’deki isnadlarda kullanıldığını görmekteyiz.

Cüz’deki senedlerde ravilerin genellikle “*an*” lafzını kullanmaları, buna mukabil “*haddesena*” ve “*semi’a*”yı çok az kullanıp “*ahberanâ*”yı hiç kullanmamaları,

⁷⁴ Bkz: Süfyân.b. Uyeyne, Cüz, 33. hadis, s. 64.

⁷⁵ Mesela 4,5,6,9,17,29,36. hadisler gibi

⁷⁶ Mesela 1-3,10,15,19,20,21,40,41,42,50. hadisler gibi.

⁷⁷ Humeydî, Abdullah b ez-Zübeyr, *el-Müsned*, thk: Habiburrahman el-A’zamî, Beyrut 1988, II,376, 852. hadis.

⁷⁸ Ebû Davud, menasik 73 (II,490).

⁷⁹ Nesâî, hacc 189 (V,249)

⁸⁰ Abdurrahman b. Muaz et-Teymî’nin sahabi olduğu ve onun hadislerini Humeyd el-‘Arac’ın Muhammed b. İbrahim et-Teymî vasıtasıyla rivayet ettiği ve Mekke’nin fethine katıldığı belirtilmektedir. (Bkz: İbn Hacer, Tehzîb, s. 3/420).

⁸¹ Bkz. Cüz, s. 64.

bu ifadelerin muhaddisler arasında ne anlama geldiği açısından, dolayısıyla da Cüz'ün değeri açısından önem arz etmektedir. “An” sigasının tanımından⁸² hareketle, Cüz'de çok kullanılmış olmasının Cüz'ün değerini azaltmayacağını söylememiz mümkündür. Çünkü Süfyân'ın Cüz'de yer alan şeyhlerinden herhangi biriyle mülaki olmadığına dair bir bilgi tespit edilememiştir. Nitekim Fuad Sezgin, İslamın ilk üç asırlık müellefâtının kaynakları söz konusu olunca, onların ihtiva ettiği rivâyet tabirleri üzerinde durmak gerektiğini; *Haddesenâ, ahberenâ* gibi muttasıl bir rivâyete şahid olunan yerlerde, kendisinden iktibas edilen kaynağın, iktibas eden müellifin yanında rivâyet hakkının bulunduğu, aksi taktirde “kale” vb. tabirleri takip eden haberlerin, iktibas eden müellif yanında o kaynağın rivayet hakkının bulunmadığının düşünüleceğini; yalnız, bu esastan hareket ederken bir kitapta “ahberenâ, haddesenâ” tabirlerini takip eden ilk isimlerin faydalanılan kaynağın sahibi olması lazım gelmediği gibi hususlara dikkat çekmektedir. Çünkü ona göre, senedde ismi bulunan ilk şahıs, faydalanılan kitabın ravîsi, yani onun bu rivâyet hakkını uhdesinde bulduran şahıs da olabilir⁸³. Bu durumda Süfyân'ın, kendilerinden hadis aldığı şeyhlerinin, herhangi bir eser sahibi olabilecekleri gibi, kendilerinden önceki bir ravinin veya hadis kitabının rivâyet hakkını uhdesinde bulduran şahıslar olmaları da muhtemeldir.

Metin Açısından Cüz

Esbâb-ı Vurûdi'l-Hadis Açısından Cüz:

Cüz'deki hadislerden/rivayetlerden 17 tanesi⁸⁴ vürûd sebepleriyle birlikte nakledilmektedir. Vürud sebebiyle zikredilmesinin, bir hadisin daha iyi anlaşılması açısından ne derece önemli olduğu malumdur. Zira, vürûd sebebi belli olmayan hadisler hakkında “yanlış yorum yapma” riski daha fazladır. Hadislerin vürûd sebeplerinin bilinmesiyle her şeyden önce o konudaki fikhî hüküm ortaya çıkmış olur veya benzer meselelerde ne şekilde davranılacağı konusunda kolaylık sağlanmış olur. Bu şekilde vürûd sebebiyle birlikte nakledilen hadislerin fazla olması, ilk dönemlere ait bazı tespitlere ışık tutması açısından, Cüz için kayda değer önemli bir özellik olarak kabul edilebilir.

⁸² Tanım için bkz: Bkz: Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, T.D.V. Yay., Ankara 1992, s. 21.

⁸³ Fuad Sezgin, “İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1957, Cilt II, S. I, 30.

⁸⁴ Örnek olarak, 2,4,6,10,12,13,14,15,17,18,24,25,36,37,38,47,50. hadisler zikredilebilir.

Hadislerin/Rivayetlerin Konusu Açısından Cüz:

Daha önce de vurguladığımız gibi Cüz, konu bütünlüğü olmayan bir eserdir. Cüz'deki hadisleri/rivayetleri anabashlıklarıyla şu şekilde sıralamak mümkündür: Hacc, edeb, salât, akdiye, cenâiz, vudû, taharet, fiten, feraiz, diyât, ikrâm'ud-dayf, şemail, ümmü-veled, sayd, nikah, zekat, büyü, selem, zühd, iman, dua.

CÜZ'ÜN KAYNAKLARI

Süfyân b. Uyeyne'nin *Hadis Cüz'ünün Kaynakları* olarak kabul ettiğimiz ve cerh-ta'dîl açısından tek tek ele alacağımız 28 hocasından ne şekilde faydalandığımızı tespitten önce, onun vefatına kadar geçen süredeki hadis tedvin ve tasnif usulleri hakkındaki bazı noktalara işaret etmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Kitabetü'l-`İlm'e dair rivayetler⁸⁵ ışığında hadislerin Hz. Peygamber zamanından itibaren yazılmaya başlandığını,⁸⁶ neticede de hicri ilk iki asırda bir çok hadis kitabının meydana getirildiğini belirterek konuya girmek istiyoruz. Süfyân'ın vefatına kadar geçen süre içinde de en çok kitap telif edilen devir olarak, Zührî'nin de yer aldığı tabi'ûnun son devri kabul edilmektedir.⁸⁷ Bu konuda Fuad Sezgin şunları ifade etmektedir: "Zührî'ye hadis ihtiva eden kitaplar getirilir, kendisinden rivayet edilip edilemeyeceği sorulur ve böylece kitabın muhtevasını teşkil eden hadisler onun adını isnad silsilesine alan senedlerle rivayet edilirdi. Zührî ve muasırları zamanında hadislerin bir kısmının hâlâ şifahi olarak nakledildiği görülmektedir"⁸⁸. A`zamî'ye göre de esere değil de daha ziyade müellifine atıfta bulunmak ilk devirlerin bir adeti idi. Bir çok hallerde bir eser; bir kaç müellife, hakiki müellifine, eserin ilk ravisine hatta ikinci raviye bile isnad edilebilmekteydi⁸⁹. Yine Sezgin'in de belirttiği gibi, h. II. asrın ortalarında hadis kitaplarının, her muhaddise kendi şeyhinden intikal eden hadislerden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁰ Böylece hadisler herhangi bir kitaptan münferit veya guruplar halinde çıkar, diğer muhtelif kitaplarda yerleşirdi. Bir musannifin, bir hadisi

⁸⁵ Bu rivayetler için bkz. el-Bağdâdî, Hatib, *Takyîdü'l-`İlm*, Beyrut 1974, s. 64-113.

⁸⁶ M. A`zamî, en az 50 sahabînin yazılı olarak hadis bıraktığını ispat etmektedir. (Bkz. Azamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, 34-57).

⁸⁷ Zehebî, Tezkira, I, 101 vd.

⁸⁸ Fuad Sezgin, *Buharinin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ank.Ü.İ.F.Yay.,İst. 1956., s. 14-16.

⁸⁹ A`zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, 184-185.

⁹⁰ Fuad Sezgin, Buhari'nin Kaynakları, s. 32-33.

çok eski bir kaynağından alması ile, vasıtasız diğer kaynaklardan alması aynı şey demektir.⁹¹

İşte Süfyân b. Uyeyne'nin Cüz'ü de aynı asırlarda telif edilen diğer hadis musannefatı gibi, İslamî edebiyatın rivayet müessesesinin pek tabii bir tecellisi olarak kendisine zaman bakımından takaddüm eden diğer hadis müdevvenâtının bir mahsulü kabul edilebilir. Süfyân b. Uyeyne'nin de Cüz'ünü meydana getirirken, kendisinden önceki hadis kitaplarını veya muhaddisleri kaynak olarak kullandığı muhakkaktır. Zira, ilk dönem müellif muhaddisleri hadis edebiyatında yazılı kaynakların tespiti yerine, ilgili eserin ihtiva ettiği hadislerin senedlerindeki ricalin tayinine yönelmişlerdir.

Şimdi bu tespitler ışığında, Süfyân b. Uyeyne'den önceki son raviler olan 28 şeyhi, cerh-ta'dîl'e yönelik kısa biyografileriyle görelim:

1-İbnu'l-Münkedir (Muhammed b. el-Münkedir) (öl. 130/747)⁹²

Muhammed b. el-Münkedir b. Abdullah b. Hüdeyr b. Abdül-Uzza b. Âmir b. el-Hâris b. Harise b. Sa'd b. Teym b. Mürre et-Teymî. Hadis aldığı kişiler arasında; Hz. Aişe, Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Said b. Müseyyeb, Abdullah b. Ömer gibi hadis ilminin ilk önemli nâkilleri yer almaktadır. Ondandır rivayet edenler arasında ise; İbn Şihâb ez-Zührî, Malik b. Enes, Süfyân es-Sevri ve Süfyân b. Uyeyne gibi önemli muhaddisleri saymak mümkündür.

İbnu'l-Münkedir'in Hz. Aişe ve Ebu Hureyre ile karşılaşmadığı ve bu iki sahâbî'den yaptığı rivayetlerin *mürsel* olduğu belirtilmektedir. Bunun dışında, bütün muhaddislerce *sikâ* (güvenilir) kabul edilmiştir. Hatta Süfyân b. Uyeyne, onun için "doğruluğun madeni (timsali) değerlendirmesini yapmıştır. Ayrıca "hafiz"⁹³ olduğu da belirtilmektedir. Rivayet ettiği hadislerin sayısının az olduğu şeklinde yorumlar da yapılan İbnu'l-Münkedir Medine'li olup tabiûndandır.⁹⁴

2. İbn Şihâb ez-Zührî (124/742)⁹⁵

Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb b. Abdullah b. el-Hâris b. Zühre b. Kilâb b. Mürre el-Kuraşî ez-Zührî. Bu isim anıldığı zaman, Hadis İlmi

⁹¹ A.g.e., s. 31.

⁹² 1,2,3 ve 4. hadislerin kaynağı.

⁹³ Üçüncü derece ta'dil lafzı (et-Tahânevî, Zafer Ahmed, *Yeni Usûli Hadis*, Çev: İ. Canan, İzmir 1982, s.568)

⁹⁴ İbn Hacer, Tehzîb, s. 5/302-303.

⁹⁵ 5,6,7,8,9,10,11,12,14 ve 15.. hadislerin kaynağı.

ile çok az meşgul olanların bile aklına ilk gelen, "*hadislerin tedvini*" olayıdır. Dolayısıyla onun hakkında sözü fazla uzatmaya gerek yoktur.⁹⁶ Hicaz ve Şam bölgesinin önde gelen alimlerinden biri olan Zühri; Abdullah b. Ömer, Enes b. Malik, Said b. Müseyyeb ve daha bir çok kişiden hadis rivayet etmiştir. Ebu Hureyre, Rafi b. Hadic gibi sahâbîlerden de irsal yoluyla rivayette bulunmuştur. Ömer b. Abdülaziz, Eyyüb es-Sahtiyânî, Evzaî, Malik b. Enes ve Süfyan b. Uyeyne önemli öğrencileri arasında yer almaktadır. Hadis ve fıkhıta *imam* ve *huccet* olan Zühri, ittifakla sika kabul edilen bir ravi'dir.⁹⁷ En meşhur muhaddislerden ve İslâm Edebiyat tarihinin ilk müelliflerindedir. İlk tedvin ettiği kitabı ise Hz. Peygamberin *Meğazisi*'ne dairdir.⁹⁸

3. *Amr b. Dinâr el-Basrî Ebû Yahyâ el-'Aver (126/743)*⁹⁹

Amr b. Dinâr el-Mekkî hakkında "*sikatün-sikatün-sikatün, sebtün-esbetü'n-nas, kesirü'l-hadis*" gibi ta'dil lafızlarının söylendiği belirtilmekte ve Süfyan b. Uyeyne, İbn Cüreyc, Malik b. Enes gibi muhaddislerin ondan hadis aldıklarına işaret edilmektedir¹⁰⁰. Ayrıca İbn Abbas'ın hadislerini en iyi bilen kişinin de o olduğu ifade edilmektedir¹⁰¹. Talebeleri, ondan yazılı olarak hadis nakletmişlerdir¹⁰².

İbn Abbâs, Ebu Hureyre, Cabir b. Abdullah, Vehb b. Münebbih, İbn Şihab başta olmak üzere, birçok kişiden hadis almıştır. Eyyüb ez-Sahtiyânî, Cafer es-Sâdık, Malik b. Enes, Süfyânân ve birçok kişi de ondan hadis almıştır.¹⁰³

A'zami Süfyan b. Uyeyne'nin ondan yazılı olarak rivayette bulunduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴ Süfyan b. Uyeyne de "bize göre Amr b. Dinar'dan daha fakih ve alim kimse yoktur" demektedir. Bunun bir göstergesi olarak da Süfyân'ın, öğrencisi

⁹⁶ Zührî hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Dâr-Sâdır, Beyrut 1380, I-IX.

II,388-399; Buhârî, Tarih'ul-Kebîr, I, 221; ed-Dîneverî, İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, tsh: Muhammed İsmail Abdullah, Beyrut 1390/1970, s. 208; Zehebî, Tezkiretü'l Huffâz, I,108-112.

⁹⁷ İbn Hacer, Tehzîb, V,284-288)

⁹⁸ A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, 251-263.

⁹⁹ 13,16,18,19 ve 42. hadislerin kaynağı.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, Tabakât, V, 479-480; İbn Hacer, Tehzîb, IV,335-336.

¹⁰¹ Buhârî, Tarih'ul-Kebîr, III/2,328.

¹⁰² A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, s. 74.

¹⁰³ İbn Hacer, Tehzîb, IV,335.

¹⁰⁴ A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, s. 74.

Humeydî'nin *Müsned*'inde yer alan 120 tane hadisi, Amr b. Dinar'dan aldığını görmekteyiz.¹⁰⁵

İbn Abbâs, Berâ b. Âzib ve Ebû Hureyre gibi sahâbilerle mülakâ olmadiğı bildirilen Amr b. Dinar'ın *sika* ve *sebt* olduğu konusunda icma vardır.¹⁰⁶

4-Muhammed b. Aclân el-Medenî el-Kuraşî (öl. 148/765)¹⁰⁷

Enes b. Malik, A'rac, Ebu'z-Zinâd, İkrime, başta olmak üzere birçok şeyhten hadis almıştır. Salih b. Keysan, Malik b. Enes, Şu'be, Süfyânân, Leys b. Sa'd de öğrencilerinden bazılarıdır.

Güvenilirliğı konusunda icma olan İbn Aclân'nın Said el-Makbûrî'den yaptığı rivayetlerde ihtilaf olduğu belirtilmektedir. Fakat, onun Said el-Makbûrî'den Ebu Hureyre kaynaklı bir sahife (kitap) sahibi olduğu, bunun da rivayetleri birbirine karıştırmadan (ihtilat) önce yazdığı sahifesi olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁸

5- İbn Ebî Lübâbe (Abde b. Ebî Lübâbe) el-Esedî el-Gâdrî(?)¹⁰⁹

İbn Ömer, Ebu Vâil, Mücahid hadis aldığı şeyhlerinden bir kaçıdır. Fakat bunlardan İbn Ömer'den irselen rivayette bulunduğu belirtilmektedir. İbn Cüreyc, Evzai, Şube, Süfyan b Uyeyne ise, ondan hadis alanlardan bazılarıdır. Süfyan b Uyeyne, kendisiyle 23 yıl beraber olduğunu belirtmektedir. Kûfe'li olup, ittifakla sika kabul edilmiştir.¹¹⁰

6- Ubeydullah b. Ebî Yezid el-Mekkî(öl. 126/743)¹¹¹

İbn Abbâs, İbn Ömer, Nafi b. Cübeyr hadis aldığı kişilerden bazılarıdır. Öğrencileri arasında ise kendisinden daha büyük olan İbnu'l-Münkedir ile İbn Cüreyc ve Süfyan b. Uyeyne'yi zikretmek mümkündür. İttifakla sika kabul edilmiştir.¹¹²

7. İsmâ'il b. Ebî Halid el-Ahmesî (146/763)¹¹³

Ebû Cühayfe, Muhammed b. Sa'd., Şa'bî vd.den hadis almıştır. Kendisinden de Şu'be, Süfyân b. Uyeyne ve Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübarek gibi bazı

¹⁰⁵ Bkz. Evgin, s. 64.

¹⁰⁶ İbn Hacer, Tehzîb, IV,336.

¹⁰⁷ 17 ve 24. hadislerin kaynağı.

¹⁰⁸ İbn Hacer ,Tehzîb, V, 219-220

¹⁰⁹ 20 ve 21. hadilerin kaynağı.

¹¹⁰ İbn Hacer ,Tehzîb, III,538.

¹¹¹ 22,23 ve 25. hadislerin kaynağı.

¹¹² İbn Hacer ,Tehzîb, IV,39; İbn Sa'd Tabakat V,481-482.

¹¹³ 26. hadisin kaynağı.

muhaddisler hadis almışlardır. Sika olduğu kabul edilen İbn Ebi Halid'in özellikle Şa'bi'den aldığı rivayetlerinin sağlam olduğu belirtilmektedir. 500 hadis rivayet ettiği, sika ve hafız olduğu, ancak sika ravilerden rivayette bulunduğu, sahabilerden 12 kişiyi idrak ettiği belirtilmektedir.¹¹⁴ İsmâ'il b. Ebî Halid'in Hadis İlmini çok iyi bildiği ve bu ilimde imam, hafız, huccet, mutkin ve alim olduğu da hakkında belirtilen diğer ifadelerden bazılarıdır.¹¹⁵

8- Mus'ab b. Süleym el-Esedî ez-Zühri el-Kûfi(?)¹¹⁶

Kûfe'li olan Mus'ab, Zühri'ye göre Benî Zühre kabilesinin en bilgini idi. Enes b. Malik hocaları arasında yer almaktadır. Vekî b. Cerrah, Süfyan b. Uyeyne, Ebu Nuaym el-İsfehâni ise meşhur öğrencilerindendir. Hakkında *Lâ be'se bih, sâlih*, sika gibi ta'dil ifadelerine yer verilmektedir.¹¹⁷

9- Velid b. Hişâm b. Muaviye b. Hişâm b. Ukbe b. Ebî Muayt el-Emevî el-Muaytî (?)¹¹⁸

Ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgi tespit edemediğimiz Velid b. Hişâm'ın, Halife Mervan b. Muhammed (127-133) zamanında yaşadığı belirtilmektedir. Sika bir ravi olarak nitelendirilmekte olan Velid b. Hişâm, Halife Ömer b. Abdülaziz (99-101) ve Ümmü'd-Derda gibi tabiûndan hadis rivayet etmiştir. Evzâi, ve Süfyan b. Uyeyne önemli öğrencilerdendir.¹¹⁹

10- Ebu'z-Zinâd Ebu Abdurrahman el-Medenî (Abdullah b. Zekvân) (öl. 130/747)¹²⁰

Ebu'z-Zinâd adıyla meşhur ve ma'ruf olan Abdullah b. Zekvan'ın şeyhleri arasında Enes b. Malik, Said b. Meseyyeb, Urve b. Zübeyr gibi alimler yer almaktadır. İbn Ömer, Salih b. Keysan, A'meş ve Süfyan b. Uyeyne ise başlıca öğrencilerindendir. Hakkında *sika, huccet ve kesirü'l-hadis, emîru'l-mü'minîn, fakîh, sâlihu'l-hadis, kesîru'l-hadis, sâhib-i kitâb, ehâdisuhû müstakîmetûn küllühâ* gibi tadil lafızları

¹¹⁴ İbn Hacer , Tehzîb, I,185-186.

¹¹⁵ İbn Sa'd, Tabakât, VI,344; ed-Dîneverî, Me'ârif, 211.

¹¹⁶ 27. hadisin kaynağı.

¹¹⁷ İbn Hacer ,Tehzîb, V,448-449.

¹¹⁸ 28. hadisin kaynağı.

¹¹⁹ İbn Hacer ,Tehzîb, VI;100.

¹²⁰ 29 ve 43. hadislerin kaynağı.

kullanıldığı belirtilmektedir.¹²¹ Ebu'z-Zinad'ın tabiûn'dan olup, Medine'de hadisi ondan daha iyi bilen biri olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca Buhari tarafından, A'rac vasıtasıyla Ebu Hureyre'den aldığı rivayetlerin *esahhu'l-esânid* (en sahih isnad)'ler arasında yer aldığı, buna karşılık Enes b. Malik ve İbn Ömer'den, irsâlen rivayette bulunduğu vurgulanmıştır.¹²² İbn Hacer Askalânî, Abdullah b. Zekvân'ın bir hadis kitabı olduğunu belirtmektedir¹²³.

11- Eyyûb es-Sahtiyânî Ebû Bekr el-Basrî(öl. 131/748)¹²⁴

İkrime, A'rac, Amr b. Dinar, gibi hocalardan hadis almıştır. A'meş, Süfyân, Şu'be, İbn İshâk ve bir çok kişi de ondan hadis almıştır. 800-1000 arasında hadis rivayet ettiği belirtilen Eyyûb es-Sahtiyânî “*seyyidü'l-fukaha, seyidü'l-feteyân, seyid-i şebâbi ehl-i'l Basra*” gibi iltifatlara mazhar olmuş bir muhaddistir ve sika olarak değerlendirilmiştir. Süfyan b. Uyeyne de “Eyyûb gibisiyle karşılaşmadım” diyerek onun hadis rivayeti konusundaki üstünlüğüne vurgu yapmaktadır.¹²⁵

12- Yezid b. Ebû Ziyâd el-Kuraşî el-Hâşimî (öl. 136/753)¹²⁶

Enes b. Malik ile mülâki olmuştur. İbrahim en-Nehâî, Mücahid, İkrime hadis aldığı şeyhlerinden bazılarıdır. Zaide b. Kudâme, Şu'be, Ebu Avane, Süfyan b. Uyeyne de ondan hadis almıştır. Şia'nın önde gelen imamlarından olduğu, zayıf bir ravi olduğu, hadislerinin yazılabileceği ancak amel edilmeyeceği şeklindeki cerh ifadeleriyle nitelendirilmektedir.¹²⁷

13- İbrahim b. Nafi' el-Mahzûmî Ebu İshak el-Mekki (?)¹²⁸

İbn ebi Nüceyh ve Ata b. Ebi Rebah en önemli hocalarındandır. Abdullah b. Mübarek, Ebu Nuaym el-Isfehanî, Süfyan b. Uyeyne ise öğrencilerinin en önemlileridir. Hadis hafızı olduğu ve Mekke'deki en güvenilir şeyhlerden olduğu bildirilmektedir. Kader ile ilgili görüşler ileri sürdüğü de hakkındaki söylentilerden biridir.¹²⁹

¹²¹ İbn Sa'd, Muhammed, *Tabakât el-Mütemmimîn*, s.318-320; Buhari, Tarih'ul-Kebîr , III /1,83; İbn Hacer, Tehzîb, III, 134-135.

¹²² İbn Hacer ,Tehzîb, III,134-135.

¹²³ İbn Hacer ,Tehzîb, V, 205.

¹²⁴ 30. hadisin kaynağı.

¹²⁵ İbn Hacer ,Tehzîb, I,251-252.

¹²⁶ 31. hadisin kaynağı.

¹²⁷ İbn Hacer ,Tehzîb, VI,207-208.

¹²⁸ 32. hadisin kaynağı.

¹²⁹ İbn Hacer ,Tehzîb , I,113.

14- Humeyd et-Tavîl Ebû Ubeyde el-Huzâî (öl: 142/759)¹³⁰

Enes b. Malik, Hasan el-Basri gibi birçok şeyhten hadis almıştır. Süfyân, Şu'be, Malik b. Enes, İbn İshâk'da ondan hadis alanlar arasında yer almaktadır.

Humeyd et-Tavil münekkid muhaddislerin çoğunluğu tarafından sika olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık unutkan olduğu, Enes b. Malik'ten aldığı rivayetlerde ihtilat (karışıklık) olduğu hatta tedlis yoluyla Enes b. Malik'ten rivayetleri olduğu da belirtilmektedir. Ayrıca Enes'den sadece 5 hadis rivayet ettiği (Süfyan b. Uyeynenin Cüz'ündeki 34. hadis bunlardan biridir)ne dair bilgiler verilmektedir. Buna mukabil, onun Enes b. Malik'ten aldığı rivayetlerin haricindekilerle amel edilmeyeceği şeklindeki görüş de dikkat çekmektedir.¹³¹

15- İsmail b. Muhammed (öl. 134/751)¹³²

Tam adı İsmail b. Muhammed b. Sa'd b. Ebi Vakkâs ez-Zührî el-Medenî'dir. Enes b. Malik, babası Muhammed, amcaları Âmir ve Mus'ab gibi muhaddislerinden hadis rivayet etmiştir. Salih b. Keysan, İbn Uyeyne, ve Malik b. Enes ise, ondan hadis rivayet edenler arasında yer almaktadır. Süfyan es-Sevrî ve Şu'be onunla mülakâ olmamıştır. Süfyan b. Uyeyne'nin hadis aldığı kişilerin en büyüklerindedir. Yahya b. Main, İbn Ebi Hatim ve İbn Hibban'a göre sika bir ravidir.¹³³

16- Muhammed b. Kays el-Medenî b. Sa'd b. Ebî Vakkâs ez-Zührî el-Medenî (?)¹³⁴

Velid b. Yezid'in hilafeti esnasında vefat ettiği belirtilen Muhammed b. Kays, Ebû Hüreyre, Ebû Musa el-Eşarî, Ömer b. Abdülaziz gibi şeyhlerinden hadis rivayet etmiştir. Cabir b. Abdullah'tan da rivayette bulunmuştur, ama bunların "mürsel" olduğu belirtilmektedir. İbn İshak, Amr b. Dinar da öğrencileri arasında yer almaktadır. Hakkında söylenen "kesîru'l-hadis, âlim, sika gibi ta'dil ifadelerine karşılık *lâ yurvâ anhu, leyse bişey'*ingibi cerh ifadeleri de yer almaktadır.¹³⁵

¹³⁰ 33 ve 34. hadislerin kaynağı.

¹³¹ İbn Hacer, Tehzîb, II,25-26.

¹³² 35. hadisın kaynağı.

¹³³ İbn Hacer, Tehzîb, I,208-209.

¹³⁴ 36. hadisın kaynağı.

¹³⁵ İbn Hacer, Tehzîb, V,264-265.

17- Bişr b. Asım b. Süfyan b. Abdullah b. Rebîa b. el-Hâris et-Tâîfi (öl. 124/742)¹³⁶

Süfyan es-Sekâfi'nin oğludur¹³⁷. Sikadır ve Zührî'den sonra vefat etmiştir. Ondandır rivayet edenler arasında Süfyan b. Uyeyne de zikredilmektedir.¹³⁸ Babası Asım b. Süfyan ve Said b. el-Müseyyeb'den hadis rivayet etmiştir. Süfyân'ın yanında İbn Cüreyc ve Nafi b. Ömer el-Cümelî de öğrencileri arasında yer almaktadır.

18. Câmi' b. Ebî Raşid el-Kâhilî es-Sayrafi el-Kûfi (öl:128/745)¹³⁹

Ebû Vail, Münzir es-Sevrî ve Ebu't-Tufeyl'den hadis rivayet etmiştir. A'meş, Süfyan b. Uyeyne ve Süfyân es-Sevrî gibi isimler de ondan rivayette bulunmuşlardır. İttifakla sika, *sebt* ve *şeyh* olarak kabul edilen Câmi' b. Ebi Raşid hakkında Süfyan b. Uyeyne, "Abdülmalik b. A'yün'den daha iyidir" demektir.¹⁴⁰

19- Abdullah b. Ebî Bekr (öl: 135/752)

Abdullah b. Ebi Bekr b. Amr b. Hazm el-Ensâri Ebû Bekr el-Ensârî, Enes b. Malik'ten, Urve b. Zübeyr'den, Zühri ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Malik b. Enes, İbn Cüreyc, Hammad b. Seleme, Süfyan b. Uyeyne de ondan hadis alanlar arasındadır. Yahya b. Main, İbn Hibbân, Neseî ve İbn Sa'd gibi biyografi otoritelerince sika addedilen Abdullah b. Ebî Bekr, Medine'lidir ve tabiûndandır.¹⁴¹

20- Ebu's-Sevda (Amr b. İmrân en-Nehdî el-Kûfi (?))¹⁴²

Ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgi tespit edemediğimiz Ebu's-Sevda'nın en önemli talebeleri Süfyan b. Uyeyne ve Süfyan es-Sevrî'dir. Enes b. Malik ve Kadı Şureyh'ten rivayette bulunduğu belirtilmekte olup "sika" ve "mâ bihadisihi be'sun"¹⁴³ şeklindeki tadil ifadeleriyle tasvir edilmiştir.¹⁴⁴

21- Seleme b. Mûsa (?)¹⁴⁵

¹³⁶ 37. hadisin kaynağı.

¹³⁷ İbn Sa'd, Tabakât, V, 520.

¹³⁸ Buhârî, Tarih'ul-Kebîr, 1/2,77; Zehebî, Şemseddin, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becavî, Mısır, trsz., I, 312.

¹³⁹ 39. hadisin kaynağı.

¹⁴⁰ İbn Hacer, Tehzîb, I,358.

¹⁴¹ İbn Hacer, Tehzîb, 3III,110.

¹⁴² 40. hadisin kaynağı.

¹⁴³ Altıncı derece ta'dil lafzı (et-Tahanevî, s, 570)

¹⁴⁴ İbn Hacer, Tehzîb, IV,369.

¹⁴⁵ 41. hadisin kaynağı.

Vefat tarihini tespit edemediğimiz Seleme b. Mûsa ile ilgili olarak Buhârî, Said b. Cübeyr vasıtasıyla İbn Abbas'tan Cüz'deki 41.hadisi rivayet ettiğini belirtilmektedir.¹⁴⁶ İbn Ebî Hâtim er-Râzî ve İbn Hibbân da onun Said b. Cübeyr'den hadis aldığını, Süfyân b. Uyeyne'nin ise ondan hadis aldığını belirtmektedir.¹⁴⁷ Yine er-Râzî ve Ahmed b. Hanbel, Ebû Seleme'nin hadisçiliğini “*mâ erâ bihî be'sün*”¹⁴⁸ ifadesiyle değerlendirirlerken,¹⁴⁹ İbn Hacer “*lem yasıhhu hâdisuhû*”¹⁵⁰ ifadesini kullanmaktadır.¹⁵¹

22- Salim b. Ebî Hafsa el-İclî Ebu Yusuf el-Kufî (öl. 140/757)¹⁵²

Sahabî İbn Abbas'ı gören Salim b. Ebi Hafsa; Şa'bî, Münzir es-Sevrî gibi hocalarından hadis rivayet etmiştir. Süfyan es-Sevrî ile Süfyan b. Uyeyne öğrencileri arasında yer almaktadır. Salim b. Ebi Hafsa hakkındaki değerlendirmeler arasında “Şî'likte aşırı olduğu” şeklindeki ifade dikkat çekmektedir. Ayrıca *zaîfu'l-hadis*¹⁵³ olması ve bazı muhaddislerin ondan hadis almamaları, hatta Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle doğrudan ilgili olduğunun söylenmesi dikkat çeken diğer hususlardır. Bunlara Mukabil, Şî'likten vazgeçtiği, ancak hadisleriyle ihticac edilmeyeceği de dile getirilmektedir.¹⁵⁴

23- Ziyâd b. Alâka b. Mâlik es-Sa'lebi Ebû Malik el-Kûfî (öl. 135/752)¹⁵⁵

Ziyâd b. Alaka, Cabir b. Semura ve Muğira b. Şu'be gibi muhaddislerden rivayette bulunmuş, kendisinden de Süfyan b. Uyeyne, A'meş, Ebu Avâne başta olmak üzere bir çok muhaddis hadis almıştır. İbn Hibbân, Yahya b. Main ve İclî gibi münekkid muhaddislerce sika olarak değerlendirilen Ziyâd'ın 100 yıla yakın yaşadığı, Sa'd b. Ebi Vakkas ve İbn Mes'ud gibi sahabilerden irsâlen rivayette bulunduğu belirtilmektedir.

¹⁴⁶ Buhari, Tarihu'l-Kebîr, IV,82.

¹⁴⁷ er-Râzî, İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut 1952, IV,170; İbn Hibbân el-Büstî, *Kitâbu's-Sikât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975, VI,399.

¹⁴⁸ “Mâ a'lemu bihî be'sun” ile aynı anlamda olup, altıncı derece ta'dil lafzıdır ve bu ifade ile değerlendirilen bir ravinin hadisi itibar için yazılır.(et-Tahânevî, s. 570)

¹⁴⁹ er-Râzî, A.g.e., IV,170; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1988, II,94.

¹⁵⁰ Hadisin zayıf veya mevzu olduğunu ifade eden bir terimdir. (Bkız: Mücteba Uğur, Hadis Terimleri, s.196.

¹⁵¹ el-Askalânî, İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1986 III,160.,

¹⁵² 44. hadisin kaynağı.

¹⁵³ Dörüncü derece cerh lafzı (et-Tahânevî, s,569)

¹⁵⁴ İbn Hacer, Tehzîb, II,253-254.

¹⁵⁵ 45. hadisin kaynağı.

Hakkındaki “Ehl-i Beyt’e karşı idi” şeklindeki değerlendirmelerin ise yanlış olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁶

24- Süleyman b. Ebî Müslim el-Mekkî el-Ahvel (?)¹⁵⁷

Said b. Cübeyr (öl:95), Mücahid, Ata b. Ebî Rebâh ve Tâvus b. Keysan’dan hadis rivayet eden Süleyman el-Ahvel’in ölüm tarihi hakkında herhangi bilgi bulamadık. Bütün münekkid muhaddislerce tevsik edilen bu muhaddisin öğrencilerinden bazıları şunlardır: İbn Cüreyc, Şu’be, Süfyan b. Uyeyne ve İbrahim b. Nâfi el-Mekki.¹⁵⁸

25- Asım b. Behdele İbn Ebi’n-Nücûd el-Esedî (öl. 127/744)¹⁵⁹

İbn-i Ebi’n-Nücûd olarak da tanınan Asım b. Behdele, Zirr b. Hubeyş ve Ebû Vail, başta olmak üzere bir çok muhaddisten rivayette bulunmuştur. Şu’be, Süfyan b. Uyeyne, Ebû Avâne gibi muhaddisler de ondan rivayette bulunmuştur. Hadis rivayetinden çok, Kur’an’ı güzel okumasıyla meşhur olan Âsım’ın sika olduğu, ancak hadis rivayetinde oldukça fazla hata yaptığının belirtilmesi dikkat çekici bir husustur. Hakkında yapılan “sika” değerlendirmeleri yanında, *fî hadisihî ızdırâbun, mahallühû es-sidku*¹⁶⁰, *sâlihu’l-hadis*¹⁶¹, *leyse bihi be’sun, sû’ül-hıfz*¹⁶² gibi cerh ve ta’dil ifadeleri yanında, ömrünün sonunda rivayetleri birbirine karıştırdığına dikkat çekilmektedir. Hadis ilmi (rivayeti) ile fazla meşgul olmadığı, buna karşılık Kur’an kıraatında meşhur olduğu bilinmektedir.¹⁶³

26- Ebu İshâk es-Sebû el-Kûfî Amr b. Abdullah b. Ubeyd (öl. 127/744)¹⁶⁴

Muğira b. Şube, Zeyd b. Erkam, Berâ b. Âzib başta olmak üzere 300-400 şeyhten hadis rivayet ettiği (ki bunların büyük bir çoğunluğu sahâbîdir) bildirilmektedir. Kendisinden de başta Süfyan b. Uyeyne ve Süfyan es-Sevrî olmak üzere Katade, A’miş, İbn Aclân, Şu’be, Mis’ar, Mesûdî gibi muhaddisler hadis almışlardır.

Ebu Zür’a’ya göre Süfyan b. Uyeyne’nin, Ebû İshak vasıtasıyla Zü’l-Cevşen’den aldığı hadisler mursel’dir. Zira Ebu İshak, Zül-Cevşen’i değil oğlu Şimr’i işitmiştir. Şu’be diyor ki: “Ebu İshak bana birinden hadis rivayet ettiğinde, ona o kişi senden

¹⁵⁶ İbn Hacer, Tehzîb, II, 222, 223.

¹⁵⁷ 46. hadisin kaynağı.

¹⁵⁸ İbn Hacer, Tehzîb, II, 421.

¹⁵⁹ 47. hadisin kaynağı.

¹⁶⁰ Dördüncü derece ta’dil lafzı (et-Tahanevî, s, 570)

¹⁶¹ Altıncı derece ta’dil lafzı (et-Tahanevî, s, 568)

¹⁶² Altıncı derece cerh lafzı (et-Tahanevî, s, 568)

¹⁶³ İbn Hacer, Tehzîb, III, 29-30.

¹⁶⁴ 48. hadisin kaynağı.

büyük mü? diye sorduğumda “evet” diyorsa, anlıyorum ki onunla görüşmüştür. Eğer “ben büyüğüm” diyorsa o hadisi terk ediyorum.¹⁶⁵

Diğer taraftan Süfyan’ın ondan aldığı rivayetlerin, hadisleri birbirine karıştırdığı (ihtilât) dönemindeki rivayetler olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁶

Ebu İshak es-Sebî hakkında sika, sebt, *âbid*, *muksir* ve hâfiz gibi ta’dil ifadeleri zikredilmektedir.¹⁶⁷

27- Abdülvâhid b. Eymen el-Mahzûmî (?)¹⁶⁸

İbn Ebî Müleyke, Said b. Cübeyr hadis aldığı hocalardan bazılarıdır. Mervan b. Muaviye, Vekî’ b. Cerrâh da talebeleri arasında yer almaktadır. Hakkında *sika*, *sâlihu’l-hadis*, *leyse bihi be’sun* gibi ta’dil ifadelerinin söylendiği belirtilmektedir.¹⁶⁹

28- Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb (öl. 147/764)¹⁷⁰

Nafi (Mevla İbn Ömer), Ebu’z-Zinâd, Ata b. Ebî Rebah, ve birçok kişiden hadis almıştır. Süfyânân, Şu’be, Ma’mer b. Raşid, Abdullah b. Mübarek, İbn Cüreyc de kendisinden hadis alan önemli öğrencilerinden bazılarıdır. İttifakla sika kabul edilmiştir.¹⁷¹

A’zamî’nin belirttiğine göre Ubeydullah b. Ömer, Nafi’den bir nüsha edinmiştir.¹⁷² Ancak bunun nasıl yazılmış olduğu açık değildir. Ubeydullah’ın bu eseri bizzat kendisinin mi istinsah ettiği yoksa imla suretiyle mi yazdığı belli olmadığı gibi; Nafi’nin talebelere tashîh için nüshalarını göstermelerini söylediği zaman Ubeydullah’ın tashih için kendi nüshasını gösterip göstermediği de açık değildir.¹⁷³

CÜZ’DE YER ALAN RİVAYETLER

¹⁶⁵ İbn Hacer ,Tehzîb, IV,356-359.

¹⁶⁶ İbn Salah, Ulûmi’l-Hadis, s. 392-393.

¹⁶⁷ İbn Hacer ,Tehzîb, IV,356-359.

¹⁶⁸ 49. hadisin kaynağı.

¹⁶⁹ İbn Hacer ,Tehzîb, III,520.

¹⁷⁰ 50. hadisin kaynağı.

¹⁷¹ İbn Hacer, Tehzîb, IV,27-28.

¹⁷² A’zami, bu nüshayı tespit ederek “Dirâsâtun fi’l-Hadîsi’n-Nebevî” adlı eserinin 109-136. sayfaları arasında neşretmiştir. Fakat buradaki 127 rivayet arasında, Cüz’deki 50. rivayet yer almamaktadır. (Krş: A’zami, Dirâsâtun fi’l-Hadîsi’n-Nebevî, s. 109-136)

¹⁷³ A’zami, İlk Devir Hadis Edebiyatı, 248.

1- İbnu'l-Münkedir-Abdurrahman b. Yerbû-Cübeyr b. Huveyris: “ Ebu Bekr’i *Kuzah*¹⁷⁴ denilen yerde “*Ey insanlar (burada) sabahlayın, Ey insanlar (burada) sabahlayın*” derken duydum. Sonra baldırını bana gösterdi, devesinin (eğerinin) sivri tahtasının sürtmesinden (vurmasından) dolayı açılmıştı (tahriş olmuştu)” diyor: ¹⁷⁵

2- İbn Münkedir-Urve b. Zübeyr- Hz. Aişe anlatıyor: “Bir adam peygamberin huzuruna varmak için izin istedi. Hz. Peygamber de: “*Ona izin verin. O, aşireti (kabilesi) kötü bir adamdır*” dedi. Adam içeri girince Hz. Peygamber sözünü yumuşattı. Bunun üzerine Hz. Aişe “Ya Rasulellah, adama hem bu sözü söyledin hem de o içeri girdiğinde sözü yumuşattın” dedi. Hz. Peygamber: “*Yâ Aişe, Kıyamet günü insanların en şerlisi, fuhşundan sakınmak için*¹⁷⁶, *diğer insanların terkettiği kişidir*” buyurdu.¹⁷⁷

3- İbn Münkedir, İbnu’z-Zübeyr’i şöyle derken işittiğini belirtiyor: “*Kurban bayramı günü şeytanı taşıladıktan sonra hanımınla cinsi münasebet hariç, herşey helal olur.*”¹⁷⁸

4- İbn Münkedir, Câbir’i şöyle derken işittiğini söyler: “Birimizin çocuğu oldu ve adını “Kâsım” koydu. Biz bu kişiye: “Seni ne *Ebu’l-Kasım* diye künyelendiriz, ne de “gözün aydın (sağlıkla büyüt) deriz” dedik. Bu kişiyi Peygambere getirip durumu arzettik. Peygamber: “*Çocuğun adını Abdurrahman koy*” dedi.¹⁷⁹

5- Zühri-Ebu Bekr b. Ubeydullah b. Abdullah - Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamberin şöyle dediğini belirtmektedir: “*Sizden biriniz yemeği yerken sağ eliyle yesin, bir şey içerken de sağ eliyle içsin. Çünkü (ancak) şeytan sol eliyle yer ve içer.*”¹⁸⁰

6- Zührî, Enes b. Malik’in şöyle dediğini anlatıyor: Peygamber (sav) attan düşmüş ve sağ yan tarafı tahriş olmuştu. Onu ziyaret etmek için yanına gittik. Bu esnada namaz vakti geldi. Namazı oturarak kıldırdı, biz de oturarak kıldık. Nama bittikten sonra : “*İmam kendisine uyulmak için vardır. O tekbir getirdiğinde siz de tekbir getirin, o rükû yaptığında siz de rükûya gidin. O “semiallahü limen hamideh” dediğinde siz “rabbenâ*

¹⁷⁴ Müzdelife’de cemaate namaz kıldıran imamın yanında durduğu yerin adı.(Bkz: Yâkût el-Hamevî, Mu’cemü’l-Büldân, IV,387-388)

¹⁷⁵ Şafii, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, Beyrut 1993, II,330

¹⁷⁶ Hadisin değişik lafızlarla rivayet edildiği Buhârî ve Ebû Davud’da “şerrinde sakınmak” ifadesi yer almaktadır(Krş: Buhari, edeb 37 (VII,81); Ebu Davud, edeb 5)V,144-145)

¹⁷⁷ Krş:Buhari, edeb 37(VII,81); Ebu Davud, edeb 5(V,144-145).

¹⁷⁸ Değişik lafızlar için bkz: Ebu Davud, menâsik 77(II,499). Bu rivayet Ebû Davud’da Müsedded - Abdülvâhid b.Ziyad -Haccâc-Zührî- Amra bt. Abrurrahman-Hz.Aişe tarikiyle geçmektedir. Ebu Davud, bu hadisin zayıf olduğunu çünkü Haccâc’ın Zühri’yi görmediğini ve duymadığını belirtmektedir.

¹⁷⁹ Buhari, edeb 106 (VII,117).

¹⁸⁰ Müslim, eşribe, hadis no: 105 (II,1598); Ebu Davud, et’ime 19(IV,144); Tirmîzî, etime 9 (IV,258); İbn Mâce, et’ime 8 (II,1087).

*leke 'l-hamd" deyin, secde ettiğinde siz de secde edin. O oturarak kıldırıyorsa siz de hep birlikte oturarak kılın"*¹⁸¹ dedi.

7- Zûhri-Urve b.Zübeyr-Abdurrahman b. el-Kârî, Hz. Ömer'den naklediyor: *"Bu insanlar, niçin çocuklarına önce bağış yapıp sonra da onu vermezler. Oğlu ölen biri "malım elimde, onu hiç kimseye bağışlamadım" der. Kendisine mal bağışlanan kişi (çocuk), babası ölünceye kadar o bağışı alamazsa o bağış geçersizdir. Babası öldüğünde mirasını alabilir.*¹⁸²

8- Zûhri, Said b.Müseyyeb'in bir önceki hadis/haberle ilgili olarak şöyle dediğini belirtiyor: *"Bu durum Hz. Osman'a şikayet edildi. O'da, "eğer çocuk küçük ise ana-babası bağışı erteleyebilir" diye cevap verdi."*¹⁸³

9- Zûhri-Salim-Babası-Âmir b. Rebia, Peygamber'den nakletmektedir: *"Cenazeyi gördüğünüz zaman önünüzden geçinceye kadar veya defnedilmek üzere konuncaya kadar ayağa kalkıp durunuz"*.¹⁸⁴

10- Zûhri- Salim, babasını kuşluk vakti namaz kılarken gördü, halbuki o hiç öyle namaz kılmazdı. Babasına "bu ne namazı" diye sorduğunda o: *"Tenasül uzvuma dokunmuş fakat abdest almadan namaz kılmıştım. Şimdi onu iade ediyorum. Bu o namazdır"* dedi.¹⁸⁵

11- Zûhri-Said b. El-Müseyyeb-Ebu Hüreyre, Hz.Peygamberin şöyle dediğini bildiriyor: *"Beş şey fitrattandır veya fitrat beş'tir. Sünnet olmak (hitan), etek traşı yapmak, koltuk altını temiz tutmak, bıyıkları kısaltmak ve tırnakları kesmek"*¹⁸⁶

12- Zûhri-Enes b.Mâlik'ten aktarıyor: "Bir kişi peygambere kıyametin vaktini sordu. Peygamber ona "o gün için ne hazırladın" dedi. Adam, Allah ve Rasülünü sevmekten

¹⁸¹ Değişik rivayetler için bkz: Buhari, salat 18 (I,100), Mûlim, salat, hadis no: 77 (I,308); Nesâî, imamet 40 (II,98-99).

¹⁸² Değişik rivayetler için bkz: Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Kitâbu's-Süneni'l-Kebîr*, Beyrut 1346, VI,170; İmam Mâlik, akdiye, hadis no: 41 (II, 753).

¹⁸³ Beyhakî, Sünen, VI,170.

¹⁸⁴ Müslim, cenaiz, hadis no: 73 (I,659); Tirmizi, cenaiz 51 (III,360). Bu uygulamanın mensûh olduğu hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Osman Koçkuzu, *Hadiste Nasih Mensuh*, MÜİFV. Yay., İstanbul 1985, s. 290-295.

¹⁸⁵ Değişik lafızlar için bkz: İmam Malik, tahâret, hadis no: 15 (I,43). Tenasül uzvuna dokunmanın (messi-zeker) abdesti bozup bozmayacağı konusu tartışmalı bir konu olup geniş bilgi için bkz: İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid*, Kahraman yay., İstanbul 1985, (I,30-31)

¹⁸⁶ Değişik lafızlar için bkz: Buhari, libâs 63-64 (VII,56); Müslim, taharet, hadis no: 49 (I,221); E.Davud, teraccül 16 (IV, 412); Tirmizî, edeb 14 8V,91); Nesaî, taharet 9-13 (I,13-15); İ.Mâce, taharet 8 (I,107).

başka bir şey zikretmedi. Bunun üzerine peygamber: *(O gün) sen sevdiğinle beraber olacaksın*” dedi.¹⁸⁷

13- Amr b. Dinar-Ubeyd b. Umeyr anlatıyor: “Bir kişi Hz. Peygambere şöyle dedi: “Ya Rasûlallah, bir kimse namaz kılanları seviyor ama, kendisi az namaz kılıyor; oruç tutanları seviyor ama, kendisi az oruç tutuyor; zikredenleri seviyor ama, kendisi az zikrediyor; sadaka verenleri seviyor ama, kendisi az sadaka veriyor; cihad edenleri seviyor ama, kendisi az cihad ediyor; fakat bunların yanında Allah’ı, peygamberi ve mü’minleri seviyor (bu kişi hakkında ne buyurursun?): Peygamberimiz, “*o kıyamet gününde sevdikleriyle birlikte olacaktır*” buyurdu.¹⁸⁸

14- Zûhri-Âmir b. Sa’d b. Ebi Vakkâs, (Babası)Sa’d b. Ebî Vakkâs’tan aktarıyor: *Mekkenin fethi yılı beni ölümün eşiğine getiren bir hastalığa tutulmuştum. Hz. Peygamber Mekke’de iken ziyaretime gelmişti. Hz. Peygambere: “Ya Rasûlallah, çok malum var. Bir tek kızımdan başka mirasçım yok. Malımın üçte ikisini sadaka olarak verebilir miyim” dedim. Peygamber “hayır” dedi. “Yarisını” tasadduk edeyim” deyince Peygamberimiz yine hayır dedi. Bunun üzerine üçte birini teklif ettim. Peygamberimiz de: “Üçte biri de çok olur. Fakat mirasçılarını zengin olarak geride bırakman, onları ihtiyaçlarını insanlardan isteyecek kadar fakir bir durumda bırakmandan daha hayırlıdır. İnfak ettiğin her şeyin ecrine mutlaka nail olacaksın, hatta hanımına verdiğin lokmanın bile mükafaatını görürsün” buyurdu. Ben dedim ki: “Ya Rasûlallah (hastalığım yüzünden) hicretten geri bırakılacak mıyım? Peygamber: “Sen benden sonra geri bırakılacaksın. Fakat ancak Allah rızası için iyi amel işleyerek, Allah indindeki derecenin fazlalaştırmak üzere geri bırakılacaksın. Umulur ki sen, bazı insanlar senden faydalansın, diğerleri de zarar görsün diye hicret etmeyecek, yaşayacaksın. Allahım ashabımın hicretini gerçekleştir, onları geri çevirme. Fakat zavallı (muhtaç) Sa’d b. Havle (hariç)”. Mekkede ölmesi durumunda Hz. Peygamber onu Sa’d b. Ebî Vakkasa mirasçı kıldı.¹⁸⁹*

¹⁸⁷ Farklı lafızlar için bkz: Buhari, edeb 96 (VII,113); Tirmizi, zühd 50 (IV,595).

¹⁸⁸ Muhakkik, bu hadisin mürsel ve zayıf olduğunu; İbn Kudâme’nin “kitâbu’l-mütahâbbîne fillâhi”, 66 numarada zikrettiğini belirtmektedir. (Bkz: Cüz, s. 46).

¹⁸⁹ Buharî, feraiz 6 (VIII,5); Müslim, vasiyyet, hadis no: 5 (II,1250-1251); E.Dâvûd, vesâyâ 2 (III,284-287); Tirmizî, vesâyâ 1(IV,430); İbn Mâce, vesâyâ 5 (II,903-904).

15- Zühri-Kasım b. Muhammed-Ubeyd b. Umeyr anlatıyor: Bir kişi, Huzeyl kabilesine misafir oldu ve ona hizmet etmesi için bir cariye gönderdiler. Fakat misafir, cariyeden cinsel anlamda faydalanmak istedi. Bunun üzerine cariye bir taş attı ve adamı öldürdü. Bu durum Hz. Ömer'e bildirilince şöyle dedi: “*Adamın ölmesini Allah istemiştir, diyetini de mutlaka Allah ödeyecektir.*”¹⁹⁰

16- Amr b. Dinar-Nafi b. Cübeyr -Ebî Şureyh el-Huzâi, Peygamberin: “*Kim Allah'a ve Ahiret gününe inanıyorsa komşusuna iyilik (ikram) yapsın, kim Allah'a ve Ahiret gününe inanıyorsa hayırlı konuşsun ya da sussun, kim Allah'a ve Ahiret gününe inanıyorsa misafirine ikramda bulunsun*”.¹⁹¹ buyurduğunu naklediyor.

17- İbn Aclan-Saîd b. Ebî Saîd- Babası- Ebî Şureyh el-Huzâi, Hz. Peygamber: “*Allah'a ve ahiret gününe inanan misafirine ikramda bulunsun. Misafirine gündüz ve gece yaptığı ikramlar, hediye yerine geçer. Misafirliğin süresi üç gündür. Ev sahibine zorluk çıkaracak kadar misafirlik helal değildir. Misafire üç günden sonra yapılan ikram sadaka yerine geçer.*”¹⁹²

18- Amr b. Dînâr-Ebu'l-Abbâs-Abdullah b. Amr anlatıyor: Hz. Peygamber, Tâif'lileri muhasara altına aldı ve onlardan herhangi bir şey elde edemedi. Bunun üzerine: “*geri döneceğiz inşallah*” dedi. Müslümanlar: “Fetih yapmadan mı döneceğiz” dediler. Peygamber: “*Sabah savaşa gidin*” dedi. Ertesi gün savaşta bazı müslümanlar yaralandı. Peygamberimiz: “*Yarın döneceğiz inşallah*” dedi. Bu, müslümanların hoşuna gidince, Peygamberimiz *tebessüm etti*.¹⁹³

19- Amr b. Dînâr-Atâ b. Ebi Rebâh-İbn Abbâs diyor ki: “Allah'a yemin olsun ki, senin *ümmü veledin*”¹⁹⁴ koyunun ve deven mesâbesindedir.

20- -Abde b. Ebî Lübâbe-, Ebû Vâil genellikle şöyle dediğini nakletmektedir: “Ben ve Mesrûk Subeyy' b. Ma'bed'e gider ve temettu haccı hakkında soru sorardık. Subeyy, Benî Tağlib 'den bir hristiyan iken, müslüman olmuş ve hacca gitmişti. Selman b.

¹⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, Musannef, hadis no: 27793 (V,439). İbn Hacer, bu rivayetin senedinde inkıtâ olduğunu, öldürülen kişinin adının da Gufl olduğunu belirtmektedir (Bkz: *Telhisu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfi'l-Kebîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1964, IV, 86.

¹⁹¹ Değişik rivayetler için bkz: Buhari, edeb 31(VII,79); Müslim, iman, hadis no: 74, 75 (I,68); Tirmîzi, birr 43 IV,345); İ.Mace, edeb 4 (II,1211).

¹⁹² Değişik lafızlar için bkz: Buhari, edeb 31 (VII,79); Müslim, lukata, hadis no: 14 (II,1352-1353); Tirmîzi, birr 43 (IV,345); İbn Mace, edeb 5 (II,1219).

¹⁹³ Değişik rivayetler için bkz: Buhari, tevhîd 31(VIII,194); Müslim, cihad, hadis no: 82 (II,1402-1403).

¹⁹⁴ Ümmü Veled: Efendisiyle ilişkisi sonucu ona çocuk doğuran cariye'ye verilen addır(Bkz: Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İst., 1998, s. 470). Muhakkik, rivayetin geçtiği yerler hakkında bilgi vermemiştir ve sadece isnadının sahih olduğunu belirtmiştir (Bkz: Cüz, s. 54)

Rebia ve Zeyd b. Sûhan (Surhan) bunu duymuştu. Subeyy b. Ma'bed Kadisiyye denilen yerde hacc ve umre'ye birlikte tehlil ederek niyet etmişti. Selman ve Sûhan: "Bu, develerinin yaptığı davranıştan daha aşağı bir davranıştır(develeri bile böyle davranmaz)" dediler. Subeyy diyor ki: "Onların bu sözleri sanki benim sırtıma bir dağ yükledi. Doğruca gidip Hz. Ömer'e durumu anlattım. Hz. Ömer onlara baktı ve ikisini de azarladı. Sonra bana döndü ve "Peygamberimizin sünnetine uygun davrandın"¹⁹⁵ dedi.

21-Abde b. Ebî Lübâbe-Abdurrahman b. Yezid anlatıyor: "İbn Mesûd'u izledim ve onu ayaklarının sudûru (ayak parmakları) üzerinde ayağa kalktığını gördüm. Secdesini tam yapmadan oturmadı".¹⁹⁶

22-Ubeydullah b. Ebî Yezid-Babası-Sibâ b. Sâbit-Ümmü Kürz el-Ka'bi Peygamber'in şöyle dediğini naklediyor: "*Kuşları yerinde bırakın. Bırakın kuşlar yuvalarında kalsın*"¹⁹⁷

23- Ubeydullah b. Ebî Yezid-Babası-Ömer b. El-Hattâb Hz. Peygamberin şöyle dediğini söylemektedir: "*Çocuk anasına aittir*" (Doğduğu yatağın sahibine aittir).¹⁹⁸

24- Muhammed b. Aclân-Bükeyr b. Abdullah b. El-Eşecc -Mamer b. Ebi Habîbe-Ubeydullah b. Adıyy b. El-Hayyâr -Ömer b. El-Hattab şöyle diyor: "Kul Allah'a tevazu gösterdiği zaman Allah onun ferasetini yükseltir. Yere düştüğün zaman kalkmasını bil, Allah da seni yüceltsin. Bu kendi nefesine hakîr gelebilir ama insanların gözünde onu büyütür. Kibirlendiği zaman ve hareketlerini bayağılaştırdığı zaman, Allah onu yere çarpar: Hz. Ömer devamla: Eğer aşağılık, rezil biri olursan, Allah da seni rezil eder. Bu kendi nefesine büyük bir şey imiş gibi gelebilir. Fakat insanların gözünde onu rezil eder, hatta o, domuzdan daha rezil olur. Sonra Hz. Ömer şöyle dedi: "Ey insanlar Allah'ı kullarından nefret ettirmeyin." Bir kişi bu nasıl olur diye sorunca Hz. Ömer: "Allah seni ıslah etsin: Sizden biri imam olur ve namazı uzattıkça uzatır onlar da o ibadetten nefret

¹⁹⁵ Nesâî, menâsik 49 (V,146-147); İbn Mace, menâsik 38 (II,989).

¹⁹⁶ İbn Ebi Şeybe, Ag.e., I,346.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI,371.

¹⁹⁸ Değişik lafızlar için bkz: İbn Mace, nikah 17 (I,646); Humeydî, el-Müsned, hadis no: 24 (I,15).

etmeye başlarlar. Yine bir vâiz vazını uzattıkça uzatır onlar da vaaz'dan nefret etmeye başlar. (Onlar bu ibadetlerden uzaklaştıkça Allah da onları sevmemeye başlar)¹⁹⁹

25- Ubeydullah b. Ebi Yezid diyor ki: “İbn Abbas’a “Bir insanın, ihramdan çıkan hanımıyla cinsel ilişkiye girip giremeyeceğini sordum. O da “evet ihramdan çıkınca helal olur” diye cevap verdi.²⁰⁰

26- İsmail b. Ebi Halid, Abdullah b. Ebi Katade şöyle diyor: “Peygamber daha sonra hacc yapamayacağını bildiği için, *hacc ve umreyi birlikte yaptı*”.²⁰¹

27 -Mus’ab b. Süleym -Enes b. Malik diyor ki: “Hz. Peygamberi *hacc ve umreye birlikte niyyet ederken* işittim.²⁰²

28- Velid b. Hişâm diyor ki, “Şüphelendiğim için Ümmü Derda’ya hacc’dan sonra umre yapıp yapılamayacağını sordum. O’da yapmamı emretti.²⁰³

29- Ebu’z-Zinad(Abdullah b. Zekvân) –A’rac –Ebu Hureyre Hz. Peygamberin şöyle dediğini naklediyor: “*Ey insanoğlu, bağışla ki bağışlanasın. Allah’ın hazineleri o kadar geniştir ki gece gündüz yapılan ihsanlar onu hiçbir şekilde azaltamaz.*²⁰⁴

30- Eyyûb es-Sahtiyânî- Muhammed b. Sîrîn- Ebû Hüreyre- Ebu’l-Kâsım(Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: “*İsmimi koyun, ama benim künyemle künyelenmeyin*”²⁰⁵

31- Yezid b. Ebî Ziyâd – Süleyman b. Yesâr – Amr b. El-Ahves el-Ezdî, annesinin şöyle dediğini naklediyor: “Hz. Muhammed’in şeytan taşlarken “*Ey insanlar, birbirinizle savaşır gibi Şeytan taşlamayın. Şeytan taşılayacağınız zaman küçük çakıl taşları atın*”.²⁰⁶ dediğini işittim.

¹⁹⁹ İbn Ebi Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *el-Müsannef fi’l-Ehâdis ve’l-Âsâr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1989, I,17; Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeuz-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid*, Beyrut 1967, VIII,82; İsbahânî,Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah , *Hilyetü’l-Evliya ve Tabkâtu’l Asfiyâ*, Beyrut 1967, VII,48.

²⁰⁰ Değişik lafızlar için bkz: Beyhakî, Sünen, hadis no: 13655 (VII,155).

²⁰¹ Muhakkik, bu rivayet için “İsnadı sahihtir fakat mürseldir. Zira Abdullah b. Ebi Katade tâbiündandır” demektedir. (Bkz: Cüz, s. 60)

²⁰² Farklı lafızlar için bkz: Buhari, hacc 34 (II,152); Müslim, hacc, hadis no: 185 (I,905); Nesâî, menasik 49 (V,147-148); İbn Mace, menasik 14 (II,937).

²⁰³ Benzer bir rivayet için bkz. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI,113. Muhakkik, isnadının sahih ve muttasıl olduğunu belirtmektedir. (Bkz: Cüz, s. 61)

²⁰⁴ Farklı lafızlar için bkz:Buharî, tevhîd 19(VIII,137); Müslim, zekat, hadis no: 36, 37 (I,690-691).

²⁰⁵ Buharî, menâkıb 20 (IV,163); Ebû Dâvud, edeb 74 (V,249).

²⁰⁶ Ebu Davud, menâsik 77II,494); Tirmîzî, hacc 61(III,242-243); İ.Mâce, menasik 63(II,1008); Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI,376.

- 32- İbrahim b. Nâfi' –İbn Ebi Nüceyh, Ata'nın şöyle dediğini rivayet ediyor.“(Hz. Peygamber) iki gün binek üzerinde, iki gün de yürüyerek şeytan taşıladı”.²⁰⁷
- 33- Humejd et-Tavîl –Muhammed b. İbrahim et Teymî, “Hz. Peygamberin, insanlara hacc ibadetini öğretirken şöyle dediğini duydum” diyor: “*Cemre taşını küçük çakıl taşlarıyla atın.* (Şeytan taşlarken çakıl taşı gibi küçük taş kullanın).²⁰⁸
- 34- Humejd et-Tavîl - Enes b. Malik - Hz. Peygamberi, kendisi Talha'nın terkinde olduğu halde, *hacc ve umreye birlikte tahlil* (niyyet) ederken duyduğunu belirtiyor.²⁰⁹
- 35- İsmail b. Muhammed –Abdurrahman b. Avf anlatıyor. “Hz. Peygamber Sa'd'a birini halef bıraktı (tayin etti) ve şöyle dedi: “Öldüğü zaman onu bununla defnetmeyin”²¹⁰
- 36- Muhammed b. Kays – Ebî Bürde anlatıyor. Sa'd b. Ebi Vakkas Peygambere şöyle dedi: “Kişinin hicret ettiği yerde(kendi toprağında, Mekke'de) ölmesini istemez misin?": Peygamber “*evet*” dedi.²¹¹
- 37- Bişr b. Asım es-Sekafî –Babası – anlatıyor: “Hz. Ömer beni Taif'e zekat toplama memuru olarak tayin etti: Zekat toplamaya çıktım. Oğlak ve kuzuları da topluyordum. Fakat onlar oğlak ve kuzuları vermiyor ve şöyle diyorlardı. “Eğer onları da nisab'a dahil edeceksen al”. Olanları Hz. Ömer'e anlattım. O'da: Evet, çobanın kucağında taşıdığı (küçücük) oğlak bile nisab miktarına dahildir. Onlara de ki: “Ben sizden sağımlık için ayırdıklarınızı, emzirecek yavrusu olanları, en iyilerini ve damızlık olarak ayırdığınızı zekat olarak istemiyorum. Genç, dişi veya erkek normal olanları zekat olarak alıyorum. Zaten en adaletlisi olan da budur”²¹²
- 38 -Cami b. Ebi Raşid – Ebi Vâil (Şakîk b. Seleme) anlatıyor: Bir kişi Ümmü Seleme'ye kendisine verilecek hakkın yasaklandığını (kesildiğini) belirterek bir mektup yazdı. Hz. Ömer o kişiye 30 celde vurulmasını emretti.²¹³

²⁰⁷ Muhakkik, isnadının sahih olduğunu belirtmektedir (Bkz: Cüz, s.64).

²⁰⁸ Farklı lafızlar için bkz: E.Davud, mesanik 73(II,490).

²⁰⁹ Buhârî, hacc 34 (II,152); Müslim, hacc, hadis no. 185 (I,905); Tirmizî, hacc 1; Nesâî, hacc 49 (V,147-148); İ.Mace, menâsik 14 (II,973).

²¹⁰ Muhakkik, hadisi başka hiçbir yerde bulamadığını belirtmektedir(bkz: Cüz, s. 65). Biz de aynısını ya da benzerini CD'ler dahil hiçbir yerde bulamadığımız için, tercümesinde, Cüz'deki metne bağlı kaldık.

²¹¹ Başka bir rivayet için bkz: Müslim, vasiyyet, hadis no. 5 (II,1252).

²¹² İmam Malik, zekat, hadis no: 14 (I,265-266)..

²¹³ Benzer anlamlısı için bkz: İbn Abdilberr, Ebû Ömer b. Yusuf b. Abdullah, *et-Temhîd Limâ fi'l-Muvatta' min Meânî ve'l-Esânîd*, nşr. Vizâratü Umûmi'l-Evkâf âf ve's-Suûni'l-İslamiyye, Mağrib 1387, (V,330). Muhakkik, enedinin sahih olduğunu belirtmektedir(Bkz. Cüz, s. 66)

- 39-** Abdullah b. Ebî Bekr – Babası – Ebi'l-Beddâh b. Adiy –Babası diyor ki : Peygamber (hacc da) deve çobanlarına bir gün şeytan taşıyıp bir gün bırakmaları hususunda ruhsat verdi.²¹⁴
- 40-** Ebu's-Sevda anlatıyor: Kendisi ve kardeşi Kadı Şureyh'in huzuruna, Ona *selem*²¹⁵ için teslim ettikleri parayı sormaya gittiler. Kadı Şureyh'in adamları, “paranızın birazını ve malın birazını alın” dediler. Kadı Şureyh ile görüşmek istediler O da: “Ya malın tamamını alırsınız ya da sizden alınan paranın tamamını alırsınız” dedi.²¹⁶
- 41-** Seleme b. Mûsa -Said b. Cübeyr –İbn Abbâs şöyle dedi: “Parayı peşin verdiği zaman, peşin paranın bir kısmını ve veresiye alacağın malın bir kısmını almanda bir beis yoktur. Bu (selem akdinin ruhuna) uygun bir davranıştır.”²¹⁷
- 42-** Amr b. Dinar –Cabir b. Zeyd (Ebu's-Şa'sa el-Ezdî, şöyle diyor: “Bir şey almak için peşin para verdiği zaman, ya verdiği parayı geri alırsın ya da malı alırsın.”²¹⁸
- 43-** Ebu'z-Zinâd-A'rac-Ebu Hureyre, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Sizden biri, mal ve beden olarak kendinden daha üstün birini gördüğü zaman, mal ve beden olarak kendinden daha aşağıda olan birine baksın”²¹⁹
- 44-** Salim b. Ebî Hafsa –Münzir es-Sevrî - Muhammed b. Ali b. El-Hanefiyye: Rahman suresi 60. ayet (*iyiliğin karşılığı ancak iyiliktir*) ile ilgili olarak şöyle dedi: “İyi ve kötüyü tescil eder o. (İhsan, iyi insan ile kötü insanı birbirinden ayırt eder)”²²⁰
- 45-** Ziyad b. Alâka - Cerir b. Abdullah diyor ki: “Ben Peygamber'e her müslümana karşı samimi/içten olacağıma dair bey'at ettim”.²²¹
- 46-** Süleyman b. Ebî Müslim Ahmed anlatıyor: “Tâvus ve Mıksem ile birlikte Behle denilen yerdeydik. Mıksem konuşmaya başladı. Tavus ona: “Ya sonra Mıksem, sonra

²¹⁴ Ebu Davud, menasik 77 (II,494); Tirmîzî, hacc 108 (III,289); Nesâî, menâsik 225 (V,273); İ. Mâce, menâsik 67(II,1010).

²¹⁵ *Selem*, para peşin mal veresiye, şeklinde yapılan bir alışveriş çeşididir. (Bkz: M. Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri, s. 42)

²¹⁶ Yakın anlamlısı için bkz: Ebu Davud, büyü ve icârât 56 (III,744).

²¹⁷ Beyhaki, Sünen, VI,27

²¹⁸ Değişik lafızlarla rivayet için bkz: Ebû Davud, büyü 57 (VIII, 744-745).

²¹⁹ Buhari, rikâk 30 (VII,187); Müslim, zühd, Hadis no: 8 (III,2275); Tirmizi, libas 38 (IV,245).

²²⁰ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Edebu'l-Müfred*, haz: Halid Abdurrahman, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1996, hadis no: 130, s. 57.

²²¹ Buhârî, iman 42 (I,20); Müslim, iman, hadis no: 97 (I,75); Tirmîzî, birr 17 (IV,324); Neseî, bey'at 16 8(VII,147).

(ne oldu), dedi. Mıksem de ona “Ya Ebu Abdurrahman, Ebu’l-Kasım” dedim dedi. Tavus cevaben: “Vallahi ben onu ebediyyen künyesiyle çağırmayacağım” dedi.²²²

47- Asım b. Behdele -Zirr b. Hubeş –Safvân b. Assâl anlatıyor: Bir kişi Peygamberimize: “Ya Rasûlallah, insanları (kavmi) seven ama onların hayırlı işlerini yapmayan kişi hakkında ne dersin” diye sordu. Peygamberimiz: “O, sevdiği ile beraberdir” şeklinde cevap verdi.²²³

48- Ebu İshak- Bera b. Âzib, Hz.Peygamber’i “Kim ki yatağına yattığı zaman “Allahım nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana döndürdüm, işlerimi sana havale ettim, iyi ve kötü durumlarda sırtımı sana dayadım. Senden başka sığınılacak yoktur. Gönderdiğin kitabına ve peygamberine iman ettim” derse ve bu şekilde ölürse, fitrat üzere ölmüş olur.²²⁴ derken işittim.

49- Abdülvahid anlatıyor: “Hasan b. Muhammed b. Ali, Mekke de bize misafir oldu. Üç gün ona ikramda bulunup misafir ettik, dördüncü gün misafirliği ve ikramı kabul etmedi.²²⁵

50- Ubeydullah b. Ömer- Nafi’ anlatıyor: “İki kişi Medine sokaklarından birinde İbn Ömer ile karşılaştı ve İbnü’z Zübeyr’i kastederek:”Biz bu adamı ümmü veled’leri satarken gördük ve terkettik” dediler. İbn Ömer onlara, “Fakat Hafs’ın babası Ömer’i biliyorsunuz (değil mi?)” deyince, evet O “Ümmü veled’lerin alınıp satılamayacaklarına, hibe edilemeyeceklerine, mirasçı olamayacaklarına ve yaşadıkları müddetçe ancak sahiplerinin onlardan faydalanabileceğine, sahipleri ölünce de hür kalacaklarına” hükmetti.²²⁶ dediler.

Sonuç

Yaptığımız tespitler doğrultusunda, Cüz’ün en önemli kaynağının İbn Şihâb ez-Zühri’ olduğu görülmektedir. Süfyân b. Uyeyne, Zühri’den gerek kitapları vasıtasıyla, gerekse şeyhlerinin rivayet hakkını uhdesinde bulundurduğu hadis mecmuaları

²²² Aynı konuda farklı rivayetler için bkz: Buharî, menâkıb 20 (IV,163); Ebû Dâvud, edeb 74 (V,249).

²²³ Farklı rivayetleri için bkz: Buhari, edeb 96 (VII,112-113).

²²⁴ Farklı lafızlar için bkz. Buhari, tevhid 34 (VIII,196), Müslim, zikr, hadis no: 57 (III,2182); Tirmizî, da’avât 16 (V,468-469).

²²⁵ Muhakkik, Ehl-i Beyt’ten olduğu için, Hasan b. Muhammed b. Ali’ye sadaka verilmeyeceğini ve bu yüzden 3. günden sonraki ikramı kabul etmediği, şeklinde bir yorum yapmıştır. (Bkz. Cüz, 83).

²²⁶ Beyhakî, Sünen, X,348.

vasıtasıyla geniş ölçüde istifade etmiştir. Cüz'deki 5,6,7,8,9,10,11,12,14 ve 15. hadislerin kaynağı olan Zührî, kendisinden sonra en fazla ravi dağılımı görülen -ki sayıları 7'dir- sonuncu ravidir/kaynaktır. Dolayısıyla İbn Şihâb ez-Zührî'nin Süfyan b. Uyeyne'ye hem kendi kitaplarını hem de hocalarının kitaplarının rivayet hakkını vermiş olabileceği, Cüz'ün kaynaklarını tespitte gözardı edilmemesi gereken bir husustur. Fakat İbn Şihab ez-Zührî'ye ait olan eserlerin müstakil olmayıp, değişik hadis kitaplarında dağınık bir halde yer alması bu uygulamayı imkansız hale getirmektedir.

Süfyan b. Uyeyne; Muhammed b. Aclân, İbn Ebî Lübâbe, Ebu'z-Zinâd ve Humeyd et-Tavîl'den ikişer hadis, Ubeydullah b. Ebî Yezîd'den üç, İbn el-Münkedir'den dört, Amr b. Dînâr'dan da beş hadis alırken, 20 kaynaktan (şeyhinden) sadece birer hadis almıştır. Bu tür rivayetlerde raviler arasında iştirak noktası tespiti imkansız olduğu için, şeyhler Cüz'ün kaynaklarından birinin sahibi oldukları kadar, o kaynağın rivayet hakkını uhdesinde bulunduran bir raviye de işaret edebilirler. Buna göre kendilerinden sonra ravi dağılımı görülen bu şeyhler, Cüz'ün kaynaklarının hem müellifi olabilirler, hem de hocalarının kitaplarını rivayet etmiş olabilirler.

Gerek muhakkik'in dipnotlarda belirttiği, gerekse bizim mukayese açısından zaman zaman yine dipnotlarda yaptığımız tahrîçler çerçevesinde, Cüz ile diğer hadis kitapları arasında ortaya çıkan rivayet benzerlikleri, Süfyan b. Uyeyne'nin elinde yazılı metinlerin olduğu hükmüne varmamızı kolaylaştırmaktadır. Ancak o, doğrudan yazılı metinlerden rivayette bulunmak yerine, hadisleri rivayet yetkisini elinde bulunduran şahıslardan alma yolunu tercih ile kendisine göre tespit ettiği rivayet usulleriyle hadisleri tahrîc etmiş olabilir. Hadislerinin tahrîci konusunda Cüz için belirtilmesi gereken hususlardan biri de, bazı hadislerin/rivayetlerin sadece Cüz'de yer alıyor olmasıdır. Mesela 13, 32, 35, 46 ve 49. hadisleri/rivayetleri herhangi bir kaynakta tespit edemedik. Bu konuda, muhakkik'in dipnotlarda, salt sened tetkikine bağlı olarak verdiği tahmin ettiğimiz: "isnadı sahihtir" hükmüne işaret etmekle yetindik.

Cüz hakkında yapmaya çalıştığımız bu kaynak tespiti denemesinde de görüldüğü gibi, bir çok muhaddis'in sadece hadislerin senedlerinde yer alan herhangi bir râvî olmaktan ziyade, aynı zamanda bir müellif olma ihtimalleri de üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Çünkü bu insanlar, yalnız hadis rivâyet etmekle kalmayıp, Hadis İlmine her bakımdan vâkıf olabilme gayretine yönelmişler, neticede de bir çok hadis musannefâtı meydana getirmişlerdir. Bir başka önemli husus da, Süfyan b.

Uyeyne'nin Cüz'deki hadisleri kaynaklardan alırken kullanmış olduğu rivayet sigalarıdır. Ancak şunu hemen belirtelim ki “haddesenâ” ve “ahberenâ” tabirlerini farklı anlamda kullanan alimler de vardır. Mesela Müslim'in haddesenâ'yı sadece ravinin bizzat şeyhin ağzından duyduğu hadis için, ahberenâ'yı da şeyhe okunan hadis için kullandığı; özellikle İmam Şafî ve Şafî`î Mezhebine mensup olanların da aynı görüşte olduğu belirtilmektedir²²⁷. Buna göre, Süfyan b.Uyeyne'nin Cüz'deki hadisleri şifahi olarak alması ihtimali yanında, şeyhlerinin kendi kitaplarını veya rivayet hakkını uhdesinde bulundurdukları kitaplarını onlara okuması ve onların ağzından da bizzat duyarak mukabele etmesi anlamına da gelebilir. Bunun tespiti de Süfyan b. Uyeyne'nin senedinde yer aldığı bütün hadisler üzerinde yapılacak bir isnad analiziyle mümkündür.

Netice itibariyle bu kaynak tespiti denemeleri, Süfyan b. Uyeyne'nin, Cüz'ü oldukça geniş bir telifattan meydana getirdiğini göstermektedir. Özellikle, cerh-ta'dîl açısından çoğu güvenilir kabul edilen şeyhleri vasıtasıyla aldığı hadislerin senedlerinin geniş bir dağılım göstermesi, onun kaynak açısından oldukça geniş ve muteber bir zeminden istifade ettiğinin işaretidir diyebiliriz.

²²⁷ Subhi Salih, Hadis İlimleri, s. 98.

KAYNAKÇA

- AHMED B. HANBEL, *el-Müsned*, Çağrı Yay., İst. 1992, I-V.
- _____, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1988, I-IV.
- A'ZAMÎ, Muhammed Mustafa, *Dirâsâtun fi'l-Hadîsîn-Nebevî*, Beyrut 1968.
- _____, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, (çev:Hulusi Yavuz), İst. 1993.
- ASKALÂNÎ, İbn Hacer, *Tehzîbut-Tehzîb*, Beyrut 1993, I-VI.
- _____, *Telhîsu'l-Habîr Fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfîi'l-Kebîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1964, I-IV.
- _____, *Lisânu'l-Mîzân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1986, I-VII.
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis ıstılahları Sözlüğü*, İst. 1987.
- BAĞDÂDÎ, Hatîb, Ebu Bekr Ahmed Ali, *Tarih-i Bağdâd*, Beyrut tarihsiz, I-XIV.
- _____, *el-Kıfaye fi'İmir-Rivaye*, haz: Muhammed el-Hafız, Kahire 1972.
- _____, *Takyîdü'l-İlm*, Beyrut, 1974.
- BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Kitâbu's-Süneni'l-Kebîr*, Beyrut 1346, I-X.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-VIII.
- _____, *Târîhu'l-Kebîr*, Beyrut 1986, I-VIII.
- _____, *Edebu'l-Müfred*, haz: Halid Abdurrahman, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1996.
- DİNEVERÎ, İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, tsh: Muhammed İsmail Abdullah, Beyrut 1390/1970.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-V.
- EBÛ ZEHV, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*, Beyrut 1984.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İst., 1998, s. 470).
- ERUL, Bünyamin, "Hicrî ikinci Asırda Rivayet Üslûbu (I) Rivayet Açısından Ma'mer b. Raşid(ö:153)'in el-Câmi'i", *AÜİFD.*, XLIII/I, 27-62.
- EVGİN, A.Kadir, *Abdullah b. Ez-Zübeyr el-Humeydî ve Müsned'i*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 1998.
- HACI HALİFE, Mustafa b. Abdullah(Katip Çelebi), *Keşfu'z-Zunûn Esâmiil-Kütüb ve'l-Funûn*, Beyrut 1993, I-II.
- HAMEVÎ, Yâkut, *Mu'cemu'l Buldân*, Beyrut 1983, I-V.
- HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeuz-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Beyrut 1967, I-X.

HODGSON, Marshall G.S., *İslam'ın Serüveni*, Çev. İ.Akyol, S.Demirci, A.Demirhan, İ.Durdu, M.Karabaşoğlu, E.Karataş, İstanbul, 1993, I-III.

HUMEYDÎ, Abdullah b ez-Zübeyr, *Müsned*, thk: Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut 1988, I-II.

ISBAHÂNÎ, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabkâtu'l-Asfiyâ*, Beyrut 1967, I-X.

İBN ABDÛLBERR, Ebû Ömer b. Yusuf b. Abdullah, *et-Temhid Limâ fi'l-Muvatta' min Meânî ve'l-Esânîd*, nşr. Vizâratü Umûmi'l-Evkâf âf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Mağrib 1387, I-XXVI. (V,330).

İBN HALLİKÂN, *Vefeyâtu'l-A'yân*, Beyrut 1994, I-VIII.

İBN HİBBÂN el-Büstî, *Kitâbu's-Sikât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975, I-IX.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-II.

İBN MANZÛR, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1994, I-XV.

İBN NEDÎM, *el-Fihrist*, Beyrut 1978.

İBN SA'D, Muhammed, *Tabakâtu'l-Kübra*, Dâr-Sâdır, Beyrut 1380, I-IX.

_____, *Tabakâtu'l-Kübra el-Kısmu'l-Mütemmimîn*, thk: Ziyâd Muhammed Mansûr, Medresetü'l-Ulûm, Medine 1987.

İBN SALAH, *Ulûmi'l-Hadîs*, Beyrut 1986.

İBN EBÎ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed, *el-Müsanef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, thk: Muhammed Yusuf el-hût, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1409, I-VII.

İBN RÜŞD, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasîd*, Kahraman yay., İstanbul 1985.

İBN ZEKERİYYÂ, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris, *Mu'cemu Mekâyisul-Lüga*, thk: Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut 1991, s. 1/455.

İSMÂİL PAŞA, el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Asârü'l-Musannifîn*, tsh. Kilisli Rifat Bilge, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, İstanbul, 1951, I-II.

KANDEMİR; Yaşar, "cüz", *D.İ.A.* İst. 1993, s. 8/147.

KEHHALE, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l Müellifîn*, Beyrut tarihsiz, I-XV.

KETTÂNÎ, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l-Müstatrafe li-Beyâni Meşhûri Kütübi's-Süneni'l-Müşerrefe*, İst. 1986..

KOÇKUZU, Ali Osman, *Hadiste Nasih Mensuh*, MÜİFV. Yay., İstanbul 1985.

KOÇYİĞİT, Talat, "İbn Şihâb ez-Zührî" *A.Ü.İ.F.D.*, sayı 21, Sayfa 51-84.

_____, *Hadis İstılahları*, Ankara 1988.

- _____, *Hadis Tarihi*, Ankara 1981.
- MALİK B: ENES, *El-Muvatta'*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- MU'CEMU'L-VASÎT, (Komisyon), Çağrı yay., İst.1992, I-II.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-III.
- NAGEL, Tilman, "Hadis ya da Tarihin İmhası", çev. Ali Dere, *İslamî Araştırmalar Dergisi* Hadis-Sünnet Özel Sayısı, Ankara 1997, Cilt: X, Sayı 1,2,3., s. 163-167.
- NESEÎ, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-VIII.
- NÎSÂBÜRÎ, Hâkîm Ebû Abdullah, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*, Medine 1977.
- POLAT, Selahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, T.D.V. Yay. Ankara 1985.
- RÂMEHURMUZÎ, Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahman b. Hallad, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, Beyrut, 1391.
- er-RÂZÎ, İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1952, I-IX.
- SALÎH, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, çev: Y. Kandemir, D.İ.B. Yay. Ankara 1973.
- SANDIKÇI, Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Ankara, 1991.
- SEZGİN, Fuad, "İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis", *İslam etnikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1957, Cilt II, S. I, 30.
- _____, "Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer b. Râşid'in Câmii", *Türkiyât Mecmuası*, İst. 1955, Cilt 18, s.115-134.
- _____, *Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ank.Ü.İ.F.Yay.,İst. 1956.
- _____, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, Frankfurt 1983, I-IX.
- es-SUYÛTÎ, Celeleddin, *Tedribu''-Râvî*, Mısır, 1379, I-II.
- SÛFYÂN B. UYEYNE, *Cüz'ü Süfyân b. Uyeyne*, thk: Müs'ad Abdülhameyd, Tanta 1992.
- ŞAFÎÎ, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, Beyrut 1993, I-IX.
- et-TAHANEVÎ, Zafer Ahmed, Yeni Usûli Hadis Çev: İ. Canan, İzmir 1982.
- et-TAHHÂN, Mahmut, *Usûlü't-Tahrîc*, Riyad 1996.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-V.
- UĞUR, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, T.d.V.Yay. Ankara 1992.
- _____, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996.
- UMERÎ, Ekrem Ziya, *Hadis Tarihi*, Konya 1990, 19-20.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Abbasiler”, *D.İ.A.*, İstanbul, 1988, I / 42.

YÜCEL, Ahmet, Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi, M.Ü.İ.F.V.Yay., İst. 1996.

ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddin, *Tezkiratü'l-Huffâz*, Beyrut 1347, I-IV.

_____, “Zikru Men Yu'temedu Kavlehu fi'l Cerh-i ve't-Ta'dîl”, *Erba'u Resâil fi 'Ulumi'l-Hadis*, Derleyen : Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut 1990.

_____, *Siyeru A'lâmin- Nubelâ*, Beyrut 1985, I-XXV.

_____, *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becavî, Mısır, trsz., I-VI.